

Tijdschrift voor het ECONOMISCH ONDERWIJS

Vecon
het **kloppend hart**
van het
economieonderwijs

- **Sociaal ondernemerschap**
- **Formatief toetsen**
- **Terugblik VECON-studiedag**
- **Bedrijfseconomie: Mission possible**

Informatie
Kennis
Ondersteuning
Professionalisering

Specials

Traditiegetrouw verschijnt TEO jaarlijks in november met een themanummer. Over een actueel onderwerp, breed en diep qua deelonderwerpen, interessant voor verschillende doelgroepen economiedocenten, liefst met impact voor de dagelijkse lespraktijk en gekoppeld aan een studiedag of nascholing.

Mooie ambitie, maar ook één met nadelen of risico's: een slecht gekozen of veel te breed en vaag onderwerp; een geplande invulling die onvoldoende uit de verf komt door bijvoorbeeld gebrek aan medewerking van collega's of andere auteurs; weinig flexibiliteit (vaste tijdstip) om voldoende op de actualiteit te kunnen inspelen; geen vervolg in de vorm van een studiedag, etc.

Redenen voor de redactie om 't over een andere boeg te gooien. In plaats van één jaarlijks themanummer willen we elke jaargang twee of drie specials maken. Dezelfde insteek en criteria als bij een themanummer, maar minder breed en met minder pagina's (8-12 pagina's). Bovendien met de mogelijkheid voortaan een special te gebruiken als basis voor een dossier in de kennisbank. En last but not least .... jullie als lezers input te laten leveren voor die specials, zowel ideeën voor thema's of mogelijke auteurs als zelf een artikel schrijven.

Zo zijn we van plan - waarschijnlijk in september - uit te komen met een special over disruptieve economie: deel- of platformeconomie, FinTech en blockchain. Andere mogelijke onderwerpen, waaraan we denken: circulaire economie, en economische stromingen (gedragseconomie, experimentele economie, etc.), en .....

Specials zijn niet helemaal nieuw. Behalve de jaarlijkse eindexamenspecial (In juli komt 'ie weer!) kun je bijvoorbeeld denken aan de Bedrijfseconomie-special (september 2017).
Sociaal ondernemerschap

Ook in deze TEO vind je een special, namelijk over sociaal ondernemerschap. Met een pleidooi van Harry Hummels voor een 18e SDG, een artikel over gemeentelijk beleid en praktijk om het ecosysteem van sociaal ondernemerschap te versterken, een sneak preview van een boek over sociaal ondernemen, en een inspirerend verhaal uit Twente over hoe je als school sociaal ondernemen in het onderwijsprogramma kunt opnemen. Ondanks de aanbeveling van de SER (2015) - "Meer aandacht besteden aan sociaal ondernemerschap in het reguliere onderwijs: meer aandacht voor maatschappelijke uitdagingen in het ondernemerschapsonderwijs ...." - lijkt dat vooralsnog beperkt tot het hoger onderwijs (met name HBO). Misschien een uitdaging voor het nieuwe vak Bedrijfseconomie (havo/vwo)?

Vakoverstijgend

Tevens wil de redactie - in het kader van curriculum.nu - meer aandacht gaan besteden aan vakoverstijgend onderwijs. Denk daarbij aan onderwijsprojecten of structurele samenwerking (of vakkenintegratie) met andere gamma-vakken, of zelfs breder. Heb je ervaring hiermee en wil je die delen met collega's? Stuur dan een mail naar onderstaand adres.

Hans Semeijn

Reacties kun je sturen naar redactie@vecon.nl

Colofon

Tijdschrift voor het Economisch Onderwijs

is het officiële orgaan van de VECON
website:www.vecon.nl

Jaargang:
118^e jaargang

Redactie:
Janwillem Adriaanse
Johan van der Leeden
Alphons F. Mantel
Thomas Oosterkamp
Hans Semeijn (hoofdredacteur)
Peter Voorend

Kopij- en redactieadres:
redactie@vecon.nl

Deadline:
Dit tijdschrift verschijnt 6 keer per jaar in januari, maart, mei, juli, september en november.
De deadline voor het inleveren van kopij ligt steeds op de 12e van de maand vóór de maand van het verschijnen van het tijdschrift.

Advertenties:
Gert-Jan de Boer
e-mail: advertenties@vecon.nl
tel. 06-42717964

Vormgeving:
Fred Verweij, Wijchen.

Druk:
Senefelder Misset B.V.
Doetinchem.

Abonnementen:
€130,- per jaar.

Voor abonnementen en losse nummers:
e-mail:
ledenadministratie@vecon.nl

Overnemen van artikelen:
Het geheel of gedeeltelijk overnemen van artikelen is slechts toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie. Voor instellingen van hoger onderwijs is de zgn. KNUB-regeling van kracht.

Van de hoofdredacteur: Specials	2
Nederland middenmoter qua groei, hekkensluiser qua consumptie <i>DNB-bijdrage</i>	5
Column: De Donuteconomie <i>Willem Landman</i>	6
Column: How to be an expert ... <i>Sultan Gökse</i>	9
Vecon-studiedag: Combinatie van financiële zelfredzaamheid, inspirerende workshops, informatie en netwerken	10
Overzicht examenbesprekingen – examenfora – een 10 voor	12
Algemene economie: Syllabuscommissies aan de slag	13
Mission possible: invoering Bedrijfseconomie, ondernemerschap en financiële zelfredzaamheid <i>Marc den Elzen</i>	14
Bedrijfseconomie en het Business Model Canvas: een didactische keuze <i>Mariska Bout en Theo Roos</i>	17
Siteseeing @ Netflix deel 1 <i>Evelien Hoekman</i>	21
Interview met Kate Raworth: “Vandaag zullen we moeten beginnen met verandering” <i>Janwillem Adriaanse</i>	22
Special Sociaal Ondernemerschap:	
Scherpere focus nodig bij aanpak en rapportage – samenvatting oratie Harry Hummels	24
Gemeenten en sociaal ondernemerschap: Kansen en uitdagingen voor beleid en praktijk <i>Sonja van Veen en Hans Semeijn</i>	26
Sociaal ondernemen: van ambities naar meervoudige waardecreatie – voorpublicatie onderzoek <i>Tasneem Sadiq en Karen Maas</i>	29
Sociaal ondernemen bij Twickel, Hengelo: Moderne vorm van naoberschap <i>Jan van den Bos</i>	31
Voor je gelezen (bezoekt): Ware winst - Wij van de HBS	33
Internationaal: AEEE-conferentie 2018: To change or no to change, that's the question	35
Beroeps onderwijs: Elektronisch factureren <i>Gerard Bottemanne</i>	36
Formatief toetsen op 't Marianum / Formatief toetsen: eigen regie in de lessen Economie <i>Christel Wolterinck / Bart van 't Hooft</i>	39
Ingezonden: Bitcoin en ander cryptogeweld <i>Peter Profitdijm en Klaas Kleptokoon</i>	42
Plus-document en VBS <i>Joke Trappel</i>	44
Verenigingsnieuws: Bellen met Yvonne Koppelaar - Van de voorzitter: Studiedag	46

Lessen over actuele thema's

DeNederlandscheBank

EUROSYSTEEM

Geen gebrek aan economisch nieuws. Vaak voedsel voor verhitte debatten, waarbij het onderscheid tussen 'fake news' en goed onderbouwde theorie soms lastig is te maken. Een nieuwe serie korte kant-en-klare lessen over actuele economische thema's zorgen ervoor dat leerlingen de juiste vragen stellen, relevante begrippen kennen en op basis daarvan hun eigen conclusies kunnen trekken.

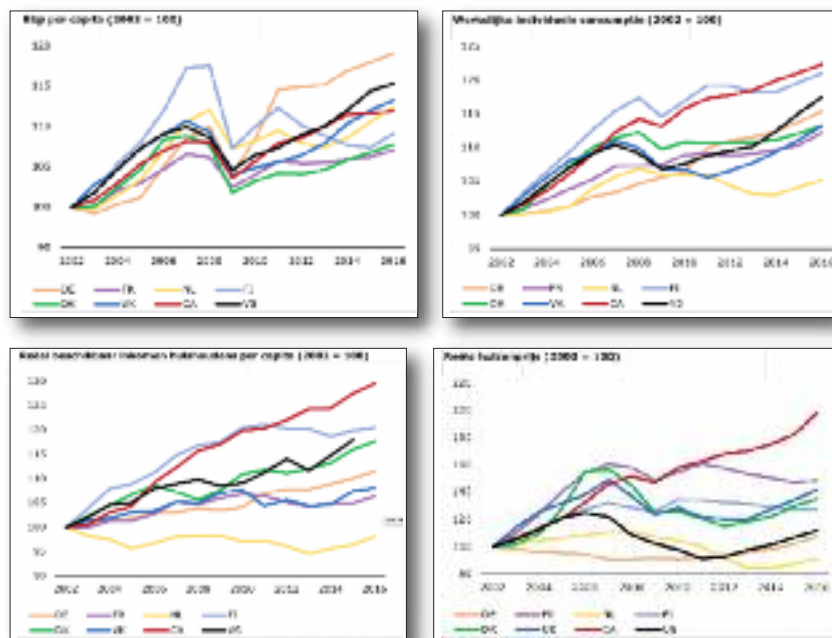
Kijk voor het aanbod op dnb.nl/onderwijs

Nederland middenmoter qua groei, hekkensluiter qua consumptie

Vergeleken met zeven andere westerse landen is Nederland een middenmoter in termen van economische groei per hoofd van de bevolking sinds 2002. Nederland presteerde relatief goed qua uitvoer, maar opmerkelijk minder goed qua consumptie. Dat laatste hangt samen met relatief ongunstige reële ontwikkelingen van het beschikbare inkomen en de huizenprijs.

Begin 2002 bevond de Nederlandse economie zich globaal in evenwicht, met een gezonde spanning tussen vraag en aanbod op de arbeids- en productmarkt. Vijftien jaar later, begin 2017, was dat ook het geval. Maar in de tussentijdse periode kende de Nederlandse economie roerige tijden. Hoe heeft de Nederlandse economie deze periode doorstaan? Om hier antwoord op te geven, heeft DNB de ontwikkeling van diverse macro-economische grootheden vergeleken met die in zeven andere westerse landen: Duitsland, Frankrijk, Finland, Denemarken, Verenigd Koninkrijk, Verenigde Staten en Canada.

Middenmoter

In termen van de reële ontwikkeling van het bruto binnenlands product (bbp) per capita in de periode 2002-2016 neemt Nederland een middenpositie in (Figuur 1). Door een scherp herstel na de kredietcrisis spant Duitsland de kroon, gevolgd door de VS. Frankrijk is de hekkensluiter. De invoering van de fysieke euro in 2002 lijkt overigens geen rol te hebben gespeeld; de ranglijst wordt aangevoerd door euroland Duitsland en afgesloten met euro-

land Frankrijk.

Wanneer we inzoomen op de bestedingscategorïën, ontstaat een sterk afwijkend beeld. De consumptie per capita is het sterkst gegroeid in Canada en Finland, terwijl Nederland hier de hekkensluiter is (Figuur 2).

Een middenpositie van Nederland in termen van bbp-ontwikkeling en een sterk achterblijvende ontwikkeling van de consumptie impliceren dat Nederland het bij andere bestedingscategorïën relatief goed moet hebben gedaan. Uit de analyse volgt dat Nederland relatief goed heeft gepresteerd op het gebied van de uitvoer. Bij de investeringen (exclusief woningen) en collectieve overheidsconsumptie neemt Nederland een middenpositie in. De investeringen in woningen zijn na de kredietcrisis relatief sterk gekrompen, maar sinds 2013 met een flinke inhaalslag bezig.

Lage groei inkomens en huizenprijzen

Wat zit achter de zeer gematigde consumptieontwikkeling in Nederland? Uit Figuur 3 blijkt dat in Nederland de ontwikkeling van het reële beschikbare inkomen van huishoudens (per capita) zich van meet af aan in de onderste regionen bevond. In de eerste jaren na de kredietcrisis zakte het inkomen hier verder weg, terwijl de inkomens in de meeste andere landen vrij snel na 2009 weer een opgaande lijn vertoonden. De ongunstige ontwikkeling van het reële beschikbare inkomen weerspiegelt een achterblijvende arbeidsinkomensquote (AIQ) en een gestegen lastendruk. In Nederland is de AIQ relatief sterk gedaald, terwijl de lastendruk van huishoudens tot aan 2013 verreweg het sterkst is gestegen, vooral door hogere pensioenpremies en overige sociale premies.

De consumptie wordt naast het reële beschikbare inkomen ook bepaald door het financieel vermogen van gezinnen, waarvan de ontwikkeling vooral afhankelijk is van de huizenprijsontwikkeling. Uit Figuur 4 volgt dat de reële huizenprijs zich sinds 2002 in Nederland het ongunstigst heeft ontwikkeld.

Al met al lijkt de teleurstellende consumptieontwikkeling in Nederland vooral te moeten worden toegeschreven aan de relatief forse daling van de AIQ, forse stijging van de lastendruk en scherpe terugval van de reële huizenprijzen.

De Donuteconomie

In Amerikaanse politie-series spelen ze een belangrijke rol: donuts. Amerikaanse politieagenten verorberen er op t.v. dagelijks veel van, althans agenten die in dergelijke series doorgaans afgeschilderd worden als te zwaar, te lui en enigszins corrupt. Koek met een gat erin en in allerlei soorten en maten en verkocht via een keten, die inmiddels ook zijn eerste zaken in Nederland heeft geopend.

Willem Landman

Om de zoveel tijd komt er een economie voorbij, die de boel weer eens flink opschudt en tegen heilige huisjes aan schopt. Enige tijd geleden was dit Thomas Piketty, die in januari 2014 met *“Capital in the 21st Century”* velen aan het denken zette. Nu is dit een dame, Kate Raworth geheten en ze schreef een boek getiteld *“De donuteconomie”*.

Cliffhanger

Alvorens echter aandacht te besteden aan haar denkbeelden dien ik de cliffhanger van mijn vorige column nog af te ronden. De vraag was of de directie van Ford was overgegaan was tot aanpassing van het Ford Pinto-model, dat volgens het tijdschrift *Mother Jones* een ontwerpfout had. De directie liet na een aantal fatale ongelukken ten gevolge van deze ontwerpfout

doorrekenen dat aanpassing van het model per auto ongeveer \$ 10,— zou gaan kosten en dus mensenlevens zou sparen. Het antwoord op de vraag of ze zijn overgegaan tot aanpassing luidt: nee, ze zijn daar niet toe overgegaan! Ik laat het achterwege om hier nog enig commentaar op te leveren.

Raworth

Verder met de donuts. De econome Raworth is docent aan het Environmental Change Institute van de Universiteit van Oxford in Engeland en publi-

ceerde in april 2017 haar boek de *‘Donuteconomie’*. Na jarenlange gewerkt te hebben in ontwikkelingslanden en voor de VN en Oxfam publiceerde ze een boek waarin ze de consumptie maatschappij aan de kaak stelt. Volgens haar put deze maatschappij de aarde in steeds hoger tempo uit en verbreedt de vrije markt de kloof tussen rijk en arm.

Bij het lezen van haar boek en met de recente Matthäus-golf die tijdens de Pasen Nederland overspoelde, moest ik denken aan een oud-docent van mij, die stelde dat de huidige economie zich kenmerkt door het Matthäus principe naar Mattheus 25:29 (vlak voor hoofdstukken 26 en 27: de Passie): *aan wie heeft, zal gegeven worden*. Tot zover mijn bijbel vastheid! Raworth stelt dat de nieuwe generatie economen opgeleid moet worden in een manier van denken, die draait om levensgeluk, het behoud van een gezond milieu en het verkleinen van de kloof. In het zaken blad *‘Forbes’* wordt zij genoemd als een econome, die *“een fascinerende waarschuwing afgeeft aan zakelijke leiders en economen om de moderne economie nog eens goed te onderzoeken”*.

De Donut

Vanwaar de keuze voor de donut en wat gebeurt er verder met het haar denkbeelden? De donut is niet gekozen omdat het een vorm van ongezond, calorierijk voedsel is, maar omdat naar haar zeggen de donut uit twee ringen bestaat. De buitenste ring is de ring die aangeeft wanneer de planeet is uitgeput en de binnenste ring geeft aan wat nodig is om iedereen van een gelijkwaardig leven te kunnen voorzien. Daartussen speelt zich het spanningsveld van economisch handelen af. Opvallend is haar boek niet echt in die zin dat één en ander van wat zij beweert al vaak genoeg onder de aandacht is gebracht. Wat wel opvallend is dat dit soort boeken (net zoals dat van Piketty) leidt tot een plotse overmatige aandacht van velen en dat na verloop iedereen weer overgaat tot de orde van de dag. We vinden blijkbaar met z'n allen het uitermate interessant indien er aan de grenzen van ons economische systeem wordt geknaagd en dat er economen zijn die een andere blik op de economische gang van zaken werpen. Maar uiteindelijk doen we er niets mee. Het lijkt op de beroemde uitspraak van Marx aangaande filosofen: *zij hebben de wereld slechts verschillend geïnterpreteerd; het komt er op aan haar te veranderen*. Ook al zouden deze andere denkbeelden op termijn kunnen leiden tot een verbetering van onze leefomgeving en zou opname van dergelijke denkbeelden in het economisch onderwijs kunnen leiden tot toekomstige

economen, die met een ander blik op de wereld en het economische denken tot verbetering en verandering van onze leefomgeving overgaan: we doen het niet. We hebben het te druk met waar mee bezig zijn.

Willem Landman is docent Behavioral Finance aan de Hogeschool van Amsterdam, promovendus aan Nyenrode Business Universiteit en senior onderzoeker bij CAREM (Center for Applied Research on Economy and Management). j.w.landman@hva.nl

**Blijf bij en volg het actuele
nieuws over
economieonderwijs op:
www.vecon.nl**

Een Nederlandstalig boek over speltheorie!

Intuïtieve technieken van speltheorie
door Herman Rietveld

Dit boek biedt op een intuïtieve manier de technieken, dus de getalsmatige methoden, van strategie-analyse. De theorie wordt uitgelegd aan de hand van eenvoudige voorbeeld-tabellen en boomdiagrammen.

Nadat diverse vormen van simultane spelen voor twee personen zijn behandeld, komen de sequentiële spelen voor twee personen aan de orde.

Daarna wordt aandacht besteed aan spelen voor meer dan twee personen, vooral aan de coöperatieve spelen.

Op veel plaatsen wordt de theorie geïllustreerd met voorbeelden uit het economisch leven.

Verkrijgbaar in de boekhandel of rechtstreeks bij de uitgever A & W Uitgeverij, Raalte:

www.awuitgevers.nl

ISBN 978-94-90957-09-4

Prijs € 39,50

Lees de vernieuwde ESB.nu 4 weken gratis

Inzichten van
topeconomen
gebaseerd
op onderzoek

- ✓ VERBETERDE LEZERSERVARING
- ✓ BESCHIKBAAR OP ALLE DEVICES
- ✓ DAGELIJKE RELEVANTE UPDATES

**GA NAAR ESB.NU EN
PROBEER 4 WEKEN GRATIS**

How to be an Expert..

Student: "Als er achterin de klas iemand zit mee te kijken kun je niet echt jezelf zijn en doe je dingen die je normaal niet zou doen."

Dit is een uitspraak die ik het afgelopen jaar veelvuldig heb gehoord tijdens mijn lesbezoeken. Het gaat om masterstudenten die ondanks hun werkervaring, variërend van twee tot twintig jaar, een gering aantal lesbezoeken hebben gehad. Dit geldt ook voor tweede graads leraren. Hoe vaak krijgen zij na het afstuderen nog een lesbezoek of een coachgesprek? Hoe vaak krijg jij als docent nog een lesbezoek of een coachgesprek? Of heb je (na het afstuderen) hier nog wel überhaupt behoefte aan? De vraag is of we die behoefte moeten formuleren vanuit de leraar of vanuit de leerling?

Sultan Göksen

De inspectie is somber, het onderwijsniveau glijdt af en de prestaties van leerlingen zijn in de afgelopen 20 jaar geleidelijk gedaald. Hun argumentatie is dat leraren een gebrekkig inzicht hebben in hetgeen wat wel werkt, dat er onvoldoende van elkaar wordt geleerd en dat de meeste leraren tevreden zijn met het minimum aan kwaliteitsnormen (De Staat van het Onderwijs, 2018). Daarbij hebben wij in het onderwijs ook nog eens een tekort aan docenten, wat de toekomst er niet rooskleuriger op maakt. Op grond van het voorgaande pleit Marco Snoek in zijn laatste boek "Startende leraren in het PO en VO" (2018) en tijdens de slotconferentie Junior Leraar voor een effectieve ondersteuning en begeleiding van startende docenten, oftewel voor een zogenoemd inductiebeleid op scholen. Zo stelt hij: "Startende leraren die net van de opleiding afkomen zijn slechts startbekwaam en kunnen en moeten zich nog verder ontwikkelen om leerlingen optimaal te kunnen ondersteunen." Niet alleen startende leraren, ook leraren die het beroep al jaren uitoefenen dienen zich te blijven ontwikkelen, ongeacht hun behoeften. De ontwikkeling van een leraar is niet alleen van belang voor de leraar zelf, maar juist in het belang van de leerling. Zo gebeurt het regelmatig dat wij als lerarenopleiders van studenten horen dat

hun werkbegeleiders zelf niet tot nauwelijks differentiëren, maar hierin wel de studenten moeten ondersteunen/begeleiden.

Het beroep van leraar is een vak, een ambacht dat aangeleerd en bijgehouden moet worden, oftewel een proces van levenslange ontwikkeling. Als we het figuur van Kathy Sieera erbij halen van "How to be an Expert", kunnen we mede dankzij het rapport van de inspectie concluderen dat de meeste leraren zich bevinden in de categorie "amateur" en maar een kleine groep leraren tot de "expert" groep behoort. Dit verklaart waarom leraren lesbezoeken en/of coachgesprekken vaak ervaren als spannend, intensief en soms zelfs slopend. Wij lerarenopleiders kunnen alleen het gedrag en de bekwaamheden observeren tijdens een lesbezoek, de andere elementen zoals: de overtuigingen, de identiteit en de betrokkenheid van de student en leraar moeten tot uiting komen in een dialoog met collega's, coaches, peers of experts. Hiervoor is er in eerste instantie een gedeelde visie op de kwaliteit van leren, op het leren van leraren en op het eigenaarschap van leraren nodig. Daarvoor heeft, volgens Snoek (2018), iedere leraar een (peer)coach nodig. Alleen dan creëren we een gezamenlijke verantwoordelijkheid en worden we niet meer zenuwachtig van mensen achterin de klas en ontwikkelen we ons tot expert.

Sultan Göksen, onderwijzer, lerarenopleider en columnist. Reacties naar: sultangoksen@gmail.com

Combinatie van financiële zelfredzaamheid, inspirerende workshops, informatie en netwerken

Bijna 190 collega's kwamen 22 maart jl. naar Tilburg toe voor de jaarlijkse studiedag. Na een kort welkom door voorzitter Jeannet Hommel was de vloer voor Dirk Brounen, hoogleraar Vastgoedeconomie, met een lezing over financiële zelfredzaamheid. Hij gaf op hoofdlijnen een overzicht van zijn boek "Nooit meer slapend arm" – geschreven samen met Kees Koedijk – met als ondertitel 'actieplan voor een financieel fitte toekomst'. Met een schets (gelardeerd met hier en daar een persoonlijke noot) van de overgang van de naoorlogse verzorgingsstaat naar een participatiesamenleving met een terugtrekkende overheid. Van het beeld van "alles wordt voor mij geregeld" naar "de overheid is geen geluksmachine" (uitspraak Rutte).

onderneming die VR-brillen verkoopt geld moeten lenen. Sander van Geest eindigde als tweede met een lessenserie over welvaart en een zelfontwikkelde interactieve tool, waarmee hij leerlingen de brede welvaartindex van verschillende landen laat berekenen en beïnvloeden. Winnaar van de Peerprijs 2018 werd Vivian Meewis. Uit het juryrapport: "Ze weet een luilekkerland te schetsen dat al vanaf de eerste oogopslag uitdaagt en alle denkvaardigheden activeert om te onderzoeken of een basisinkomen een alternatief is voor kwantitatieve verruiming" om de economie in de eurozone te stimuleren. Van harte gefeliciteerd!

Workshops

Na deze start van de studiedag** in bioscoop Euroscop verkaste het hele gezelschap naar de overkant, naar campus Stappegoor van Fontys Hogeschool. Voor vier ronden workshops, onderbroken door de lunchbreak, netwerktijd, bezoek aan de informatiemarkt en sectievergaderingen. Deelnemers hadden gelet op de aanmeldingen een duidelijke voorkeur voor workshops met vakinhoude-

Op grond van o.a. inzichten uit de gedragseconomie en eigen onderzoek vraagt Brounen* zich af of wij – burgers – wel klaar zijn om zelfstandig grote keuzes over bijvoorbeeld studie, hypotheek, zorg en pensioen te maken, zeg maar de stap naar eigen financiële regie te zetten. Het begrip 'locus of control' speelt daarbij een belangrijke rol: in hoeverre ben je ervan overtuigd dat initiatief nemen loont. Inzet en maakbaarheid van plannen en perspectieven staan dan tegenover lot en "mindfull carpe diem".

Peerprijs

Aansluitend op de lezing volgde de uitreiking van de Peerprijs 2018 door Sylvia Rijsenbrij, lid van de vakjury. Van de vijf genomineerden won Desiree Meels de derde prijs met haar webquest Geld lenen. Een uitdagende, praktisch toepasbare en toegankelijke werkvorm, waarin leerlingen voor hun

lijke verdieping, voor didactiek, en met zaken die direct toepasbaar zijn in de eigen lespraktijk. Op grond van de ingevulde evaluatieformulieren werden de volgende workshops het meest gewaardeerd: gedragseconomie, recht in het BE-programma, examenvorbereiding BE, combinatie van activerende werkvormen, escaping economics, Les- sen in orde, inductieve concept-context aanpak en 'Haring' voor economiedocenten. ('Volksfilosoof' Bas Haring was trouwens zelf ook "in tha house".) Alhoewel een drietal workshops niet doorging en enkele "wat tegen vielen", overheersten toch de positieve geluiden: "inspirerend", "direct toepasbaar", "verfrissend", "nuttig". Naast de vele positieve reacties waren er aanmerkingen over de locatie ("wat een labyrint"), de catering ("geen koffie of thee tussendoor 's middags") en de informatie- markt ("te vroeg opgebroken").

Huishoudelijke zaken

Halverwege de middag vonden sectievergaderingen plaats, met de gebruikelijke agendapunten: bespreken van jaarverslag, actuele zaken, plannen en benoemingen. Het bestuur van de sectie Algemeene Economie verwelkomde Ilse Huijgens en Adelbert Ballast als nieuwe leden en nam afscheid van Peter Voorend. Bij de sectie MBO/HBO vertrokken Kees van den Berg en Jos Bodewes, en komt Raymon Bot de gelederen versterken. Diederik van Stempvoort nam bij de sectie VMBO economie de voorzittershamer over van Johan van der Leeden.

Laat in de middag stond de Algemene Ledenvergadering (ALV) op het programma. Jeannet Hommel werd herkozen als voorzitter. Yvonne Koppelaar neemt het penningmeesterschap over van Peter Post. Op voordracht van hun secties werden tijdens de ALV Henk van den Boomgaard en Theo

Roos herkozen als voorzitter van de sectie Algemeene Economie respectievelijk de sectie Bedrijfs-economie. Jan Jansen is gekozen als voorzitter van de sectie Vakdidactiek en gaat proberen die sectie nieuw leven in te blazen als netwerkorganisatie. Het Algemeen Bestuur blijft op zoek naar een nieuwe secretaris, als opvolger van Gerda van Heck. Wim Huijssoon werd tijdens de ALV bedankt voor zijn jarenlange inzet voor de beroepsgerichte vakken VMBO, als bestuurslid en als redacteur van TEO. Hij is benoemd tot lid van verdienste.

Tekst: Hans Semeijn. Foto's: Peter Nessen en Sultan Gökse.

* Een uitgebreid artikel van hem is: "Huishoudfinanciën: meer financiële geleterdheid vereist". Onderdeel bundel KVS-preadvies 'Gedragseconomie en beleid', november 2017. Te vinden op www.esb.nu en in de kennisbank op www.vecon.nl

**Een aantal presentaties, het juryrapport van de Peerprijs 2018 en gemaakte foto's kun je vinden op www.vecon.nl

Peerprijs 2019

Ben je lio, beginnend of ervaren docent en heb je een creatieve geest? Tot 1 oktober a.s. is de inschrijving geopend voor de Peerprijs 2019. Als deelnemer kun je zelfontwikkeld lesmateriaal voor nominatie insturen naar peerprijs@vecon.nl De genomineerden zullen in oktober of november 2018 worden vastgesteld. Uiterlijk begin december zullen de genomineerden met hun materiaal op de website verschijnen en zal de stemprocedure van start gaan. Het reglement voor de prijsvraag kun je vinden op www.vecon.nl/peerprijs.

Eindexamenbesprekingen HAVO/VWO 2018

Bij uitstek zijn examenbesprekingen de mogelijkheid om verduidelijking te krijgen over normantwoorden (foute, maar ook andere vakinhoudelijk goede antwoorden), en met collega's te praten over het examen. Doel is te komen tot een uniforme, eerlijke beoordeling van het gemaakte werk. Normantwoorden en verslag van de examenbespreking vormen tevens de basis voor eigen correctie en het overleg met de tweede corrector. De verslagen van de examenbesprekingen zullen worden gepubliceerd op www.vecon.nl

Examen	Examen	Regionale besprekingen
HAVO Economie	Vrijdag 18 Mei 13.30 - 16.30	Dinsdag 22 Mei 15.00 - 16.30
HAVO M & O	Woensdag 23 Mei 13.30 - 16.30	Vrijdag 25 Mei 15.00 - 16.30
VWO Economie	Woensdag 23 Mei 13.30 - 16.30	Vrijdag 25 Mei 15.00 - 16.30
VWO M & O	Vrijdag 25 Mei 13.30 - 16.30	Maandag 28 Mei 15.00 - 16.30

Locaties van de regionale besprekingen voor zowel **ECONOMIE** als **M&O** zullen worden gehouden op de volgende plaatsen:

- **Amsterdam:** Amstelveen College, Sportlaan 27, 1185 TB Amstelveen. Tel: 020 - 3039999. OV: Metro 51 halte Sportlaan + 300 m lopen. Bus Connexion 170 +150 m lopen. Auto - Gratis parkeren.
- **Bergen op Zoom:** Mollerlyceum, Bolwerk Zuid 168, 4611 DX Bergen op Zoom. Tel. 0146-241550. De school is dicht bij het NS-station. Met OV is de gemakkelijkste manier: ingang Le-grandstraat. Auto: gratis parkeren op het terrein van Zoommavo, Noordzijde Zoom 61, 4613 AB, Bergen op Zoom. Vandaar is het nog 5 min. Lopen naar het gebouw Bolwerk Zuid 168.
- **Eindhoven:** Augustinianum; Dirk Boutslaan 25, 5613 LH Eindhoven. Tel: 040-2111069. (let op nieuw adres)
- **Groningen:** H.N.Werkmancollege, Nieuwe St. Janstraat 11, 97711 VG Groningen; Tel: 050-3210500.
- **Rotterdam:** Het Libanon Lyceum, Ramlehweg 6, 3061 JX Rotterdam. Tel: 010- 4522500. OV: Metro halte Gerdesiaweg + 3 min. Lopen of tramlijn 7 halte Vlietlaan + 2 min. lopen.
- **Zwolle:** Agnietencollege, Locatie Carolus Clusius, Pr. Julianastraat 66, 8019 AX Zwolle. Tel 088-8507500.

Examen- besprekingen VMBO

Ook dit jaar organiseren we als Vecon op maandag 28 mei (Meppel en Tilburg) en dinsdag 29 mei (Nieuwegein) van 14.00 tot 16.30 uur nabesprekingen. Op het Dingstede College (Meppel) in het noorden, het Oosterlicht College (Nieuwegein) in de regio midden en het Willem II College (Tilburg) voor collega's uit het zuiden van het land.

Oosterlicht College
Dieselbaan 10
3439 MV Nieuwegein

Dingstede College
Gerard Doustraat 13
7944 HD Meppel

Koning Willem II College
Tatraweg 80
5022 DS Tilburg

De rode draad tijdens deze nabesprekingen is de voorbespreking met vertegenwoordigers van de Vecon (de voorzitters en notulanten van de examenbesprekingen, bestuursleden en de coördinator), het CvTE en Cito. Het verslag hiervan wordt gepubliceerd op de websites www.vecon.nl en www.platformeconomie.nl van het Platform Economie en Ondernemen (Platform Sector Economie Vmbo). In dit verslag worden punten genoemd die in het Cito-verslag niet genoemd zijn. Dit verslag is een samenvatting van de meningen van de docenten die aanwezig zijn op de examenbesprekingen. Daaraan

kunnen echter geen rechten aan ontleend worden; het correctiemodel blijft leidend!

Ook bij VMBO beroepsgerichte vakken (afgenomen met behulp van het CPSE) is het mogelijk om te reageren op de examens. Dit kan via de digitale vragenlijst die ingevuld kan worden op de website van bovengenoemd platform.

Examenfora

Naast de regionale examenbesprekingen kun je als lid op www.vecon.nl (met inlogcode en wachtwoord) meedoen met de discussiefora over de examens. Er zijn examenfora voor de volgende vakken: economie vmbo (tl/gl), economie havo, management & organisatie havo, economie vwo en management & organisatie vwo. Op de site staat een duidelijke instructie voor het gebruik ervan. Het risico bestaat dat deelnemers aan het forum bijdragen plaatsen die niet juist, niet ter zake of zelfs onzin zijn. We gaan ervan uit dat forumdeelnemers zich realiseren dat dit soort bijdragen de discussie niet bevorderen, maar juist aan kracht doen inboeten. Iedere sectie heeft één of meer le-

den verzocht om hierop alert te zijn. Deze personen grijpen in als het niet goed gaat, bijvoorbeeld door gemotiveerd aan te geven dat een bijdrage vakinhoudelijk onjuist is.

Ook kun je daar je mening over, beoordeling van het examen geven via een cijfer tussen 1 en 10.

Een 10 voor economie of M&O?

Heb je een leerling die een 10 voor economie of bedrijfseconomie (M&O) scoorde, als eindcijfer of voor het centraal schriftelijk eindexamen (CSE)? Meld hem of haar dan aan voor een oorkonde plus vermelding met foto in het tijdschrift (TEO). Stuur in dat geval een mail naar secretaris@vecon.nl met de naam van de leerling, schooltype, vak, naam (en locatie) van de school, de cijfers (SE-, CE- en eindcijfer), naam van jezelf (docent) en foto van de leerling.

Algemene economie

Syllabuscommissies aan de slag

Medio mei gaan de syllabuscommissies havo en vwo economie van start met aanpassing van de huidige syllabi. Doel is aangepaste syllabi voor de examens van liefst 2021 of anders 2022 samen te stellen, en voor zover mogelijk zelfs al voor de korte termijn (examens van 2019 en 2020).

Wat is de inzet? Bij de havo gaat het om beperking van de overladenheid van het programma. In het vwo-programma draait het vooral om de macro-domeinen H. en I. d.w.z. de keuze van modellen, modelmatig denken en monetair beleid. In TEO 2/2018 (blz 24) is hierover reeds bericht: "Perspectieven op een beter vwo- en havo-examen". Vertrekpunt voor beide commissies zijn de huidige syllabi en het CvTE-rapport "Ambitie en realiteit in het economie-examen", met het focusgroepenonderzoek onder docenten havo/vwo (zie www.examenblad.nl).

Samenstelling commissies

De syllabuscommissie havo wordt geleid door Yolanda Grift, universitair docent econometrie en vakdidacticus economie (Universiteit Utrecht). Verder bestaat de commissie uit de docentleden Ilse Huijgens*, Mark Sikkes*, Sjef Rosier, Corine Bosma, en de adviseurs Anne van der Werk (Cito) en Marc den Elzen (SLO).

De Rotterdamse hoogleraar Bas Jacobs (Erasmus Universiteit) zit de syllabuscommissie vwo voor. Daarnaast maken de docentleden Arianne de Wit*, Hilde Groenendijk*, Twan Huijbers, Wim van der Kamp, en de adviseurs Marc Schramm (macro-economie Universiteit Utrecht), Theo van der Veen (Cito) en Marc den Elzen (SLO) deel uit van deze commissie.

*op voordracht van de Vecon

Adverteren in TEO, de digitale nieuwsbrief of op de website?

Vraag vrijblijvend een offerte aan.

Mail naar advertenties@vecon.nl of bel 06-42717964 (Gert-Jan de Boer).

Mission possible: invoering Bedrijfseconomie, ondernemerschap en financiële zelfredzaamheid

In dit artikel bespreek ik het beoogde doel van de vernieuwing van het vak M&O in bedrijfseconomie, ondernemerschap en financiële zelfredzaamheid. Daarbij neem ik het rapport van de vakvernieuwingscommissie als basis. Wat was en is de missie van de vakvernieuwing? Of wel: wat is met de vernieuwing beoogd? En wanneer is deze missie geslaagd?

Marc den Elzen

De missie

In het rapport van de vakvernieuwingscommissie onder leiding van professor dr. Arnoud Boot (SLO, 2014) is de missie duidelijk beschreven. Het vormt onderdeel van het eerste hoofdstuk dat als titel heeft 'waarom en waartoe vernieuwing van M&O?'. In dit nog steeds zeer lezenswaardige hoofdstuk staat bij de paragraaf van de missie de volgende passage, die ik letterlijk citeer: 'Bedrijfseconomie, ondernemerschap en financiële zelfredzaamheid is een zelfstandig en volwaardig Tweede Fase (profiel) keuzevak dat:

- havo- en vwo-leerlingen inzicht laat verwerven in
    - het bestaansrecht en functioneren van organisaties gericht op het produceren en leveren van producten of diensten;
    - het eigen functioneren binnen organisaties;
  - bijdraagt aan het eigen financieel bewustzijn.
- Deze missie, zo staat in die paragraaf, legt vervolgens de basis voor de principiële leerdoelen van het vak:

- (1) De leerling ontwikkelt een begrip over het functioneren van organisaties in een samenleving waarin de meeste goederen en diensten in georganiseerd verband worden voortgebracht.
- (2) De leerling verwerft essentiële vaardigheden op belangrijke bedrijfseconomische en organisatorische vakgebieden.
- (3) De leerling verkrijgt en vergroot zijn persoonlijke financieel bewustzijn, waaronder financieel inzicht en financiële vaardigheden, opdat hij in staat is verantwoord te handelen voor zichzelf en voor organisaties waarin hij in welke rol dan ook actief is.
- (4) De leerling is voorbereid op een voortgezette studie, respectievelijk het werkzame leven, of dit nu is als zelfstandige, als ondernemer of als werknemer.
- (5) De leerling heeft een eerste loopbaanoriëntatie ontwikkeld en zicht op een verdere persoonlijke ontwikkeling.

Deze principiële leerdoelen zijn vertaald in het examenprogramma, waarbij domein B de rode draad

vormt. Dit nieuwe domein fungeert in de gekozen opzet als een geïntegreerd overkoepelend domein dat de overige domeinen met elkaar verbindt¹. Het overkoepelende domein B (van persoon naar rechtspersoon – zie figuur 1) vergroot de samenhang binnen het programma en bevordert daarmee de effectiviteit van het leren, want het geleerde herhaalt zich in een ander perspectief en beklijft hierdoor beter. Anders gezegd: bepaalde principes keren door de gekozen conceptuele structuur van het examenprogramma terug.

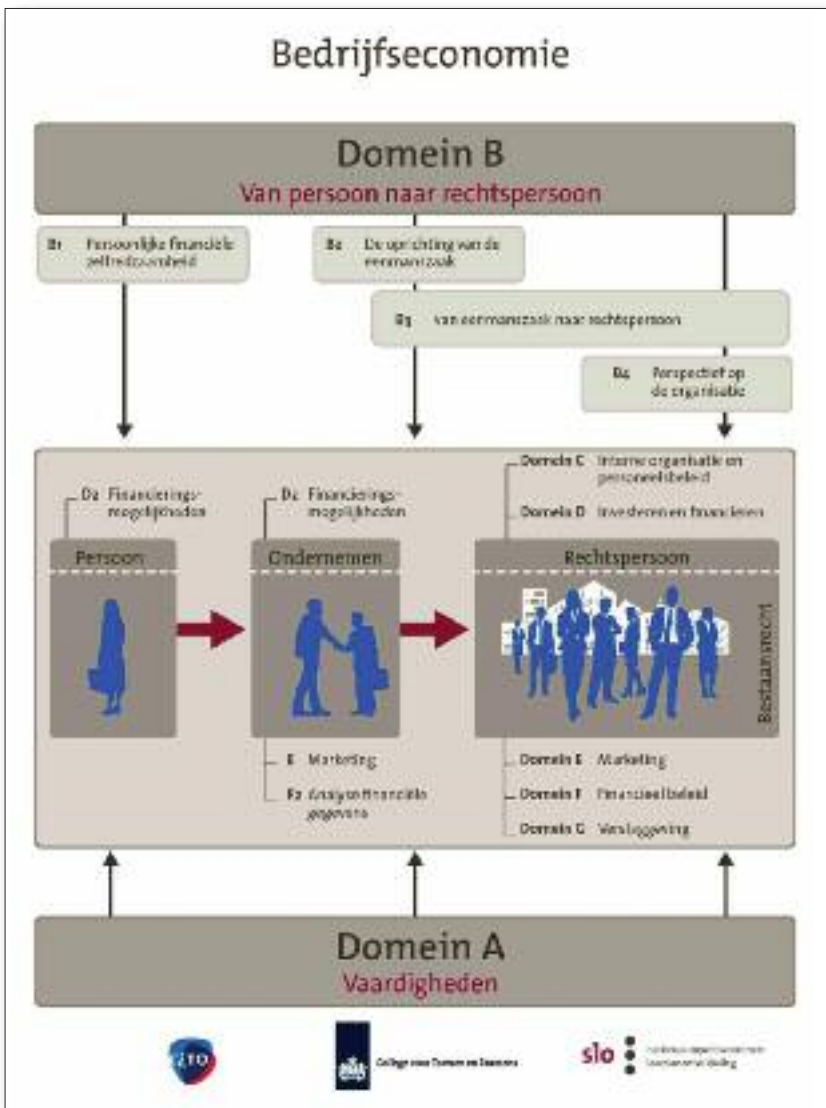
Realisatie van de principiële leerdoelen

Het eerstgenoemde leerdoel is herkenbaar in de domeinen B tot en met G. Belangrijk is dat het werken aan dit leerdoel in het nieuwe programma grotendeels wordt vormgegeven via het derde leerdoel: de financiële zelfredzaamheid van de privépersoon (B1). De onderdelen van financiële zelfredzaamheid laten zich vrij vertalen door het 'financieel beheer' van de gezinshuishouding en de betekenis van zogenaamde *life events* of fundamentele keuzen op de persoonlijke financiële situatie. Het inzetten van *life events* zorgt ervoor dat de theorie gekoppeld wordt aan de praktijk. Het vak bouwt zich daarmee op vanuit belangrijke vraagstukken die aansluiten bij de belevingswereld van de leerling.

Deze events, zoals studeren en het kopen of huren van een huis, hebben effecten op de korte en vaak ook op de lange termijn: bepaalde uitgaven en ontvangsten worden op grond van keuzen vertaald in (langdurige) financiële verplichtingen en inkomsten. Deze verplichtingen hebben zowel voor- als nadelen. Denk aan het hypotheekcontract, met een keuze voor een variabele of een vaste rente. Financiële kwetsbaarheid en het verminderen hiervan is een belangrijk onderdeel van dit financiële beheer, vandaar dat het onderwerp 'verzekeren' hierin aan bod komt, maar ook eenvoudige ideeën als 'de tering naar de nering zetten'. Het gaat om evenwicht creëren in de financiële huishouding. Met dit onderdeel B1 wordt een stevige basis gelegd naar hetgeen er vanuit ondernemers- en organisatieperspectief aan de orde komt.

Beroepsoriëntatie: breed en specifiek

Het kan daarbij aardig zijn om in het onderdeel privéhuishouden ook aan de diverse beroepsrollen te appelleren. In het principiële leerdoel 5 wordt

beroepsoriëntatie genoemd – en in het reguliere programma is dit onderdeel van domein A. Onder eindterm A4 staat: *De kandidaat kan aangeven op welke wijze bedrijfseconomische en organisatorische kennis in studie en beroep wordt gebruikt en kan mede op basis daarvan zijn belangstelling voor studies en beroepen onder woorden brengen.* Op sommige scholen is het vak toegankelijk voor scholieren met elk profiel; op andere alleen met een profiel economie en maatschappij. Het onderdeel beroepsoriëntatie moet duidelijk zichtbaar bij het vak worden meegenomen. Kennis van de verschillende aan het 'vak' bedrijfseconomie gekoppelde beroepsrollen bieden immers veel inzicht in het functioneren van organisaties en iedere leerling krijgt er in zijn latere beroepsuitoefening mee te maken. Deze typische vaardigheden kunnen vanuit de privésituatie al aan de orde komen, waarbij het verschil zit in de benodigde specialistische kennis en in de frequentie waarin men met het vraagstuk bezig is. Bijvoorbeeld: *Als privépersoon ben ik bezig met het zo gunstig mogelijk beheren van mijn over-*

tollige liquide middelen; als ik vermogend genoeg ben kan ik op zoek gaan naar een financieel specialist die dit voor mij regelt. In een bedrijf is deze rol, afhankelijk van de hoeveelheid liquide middelen en de fluctuatie hierin, mogelijk bij een financieel specialist, een treasurer, belegd. In de nieuwe opzet is het aanstippen van beroepsrollen eerder in de schoolloopbaan mogelijk. De beroepsoriëntatie kan zo goed en op een natuurlijke wijze aan de orde komen. En die is dus breed: loondienst versus ondernemerschap/ zzp. Maar ook specifiek: van marketeer tot financieel specialist.

Het vak van de volwassenwording

In het principiële leerdoel 4 ligt het idee besloten dat dit vak voor alle profielen geschikt is. Het vak appelleert aan de volwassenwording van kinderen en kan daarmee worden gezien als een belangrijk onderdeel van de persoonlijke vorming. Het nadenken over bepaalde fundamentele keuzen op het gebied van werken (loondienst/zzp/ondernemerschap) komt aan de orde. Het vak schetst daarin overigens niet dat dergelijke keuzen per definitie vrijwillig zijn; ook is het beslist niet zo dat het vak bijdraagt aan een roze bril als het gaat om zzp-constructies of ondernemerschap. Het vak maakt zichtbaar dat deze keuzen consequenties hebben, ook naar het privéhuishouden toe. En dat de uitkomst van dergelijke keuzen persoonsgebonden zijn en ook afhangen van het zelfinzicht en zelforganiserend vermogen om op de juiste momenten hulp van derden in te roepen. Spelen met zulke vraagstukken door het inleven in bepaalde situaties maakt zichtbaar wie je bent, waar je kwaliteiten en tekortkomingen liggen. Een leerling die het reuzefijn vindt dat van alles en nog wat voor hem of haar geregeld wordt en die wars is van onzekerheid moet andere keuzen maken, dan iemand die juist tegenovergestelde persoonskenmerken heeft. Het vak maakt duidelijk dat zowel opereren vanuit een organisatie als het zelf organiseren met consequenties gepaard gaat. Afhankelijk van de persoonlijke situatie en de situatie in de branche zijn deze keuzen vanuit financieel-economisch perspectief gunstig of minder gunstig. Het is dan aan ieder persoonlijk om te bepalen wat bij hem past. Ondernemerschap en wat daarbij komt kijken, speelt een belangrijke rol in het programma. Wat moet je op dat vlak kunnen, kennen en willen.

Missie en realisatie

Na het bespreken van deze principiële leerdoelen is het lastig antwoord te geven op de vraag: wanneer is de missie van het nieuwe vak geslaagd? Er zijn verschillende antwoorden mogelijk, vanuit verschillende perspectieven, waarbij bovendien een onderscheid moet worden gemaakt tussen 'tijdens zijn schooltijd', 'tijdens zijn studietijd' en 'als starter op de arbeidsmarkt/ woningmarkt'. En hoe verder weg: hoe minder direct en meetbaar dit is... Toch waag ik een poging!

Missie en leerlingperspectief

Vanuit leerling-perspectief kan de missie geslaagd worden genoemd als:

- Hij tijdens de schoolloopbaan het vak bedrijfs-economie, ondernemerschap en financiële zelf-redzaamheid als een leerzaam vak heeft ervaren. De leerling heeft door het volgen van het vak meer zicht gekregen op het intern en extern functioneren van organisaties.
- Hij door het vak bedrijfseconomie kennis en vaardigheden heeft ontwikkeld die voor hem bruikbaar zijn als hij in het vervolgonderwijs actief is en daar kan uitbouwen;
- Hij door het vak bedrijfseconomie kennis en vaardigheden heeft ontwikkeld die voor hem als privépersoon bruikbaar zijn als hij in het leven fundamentele keuzen moet maken. Als de leerling door het vak een houding heeft ontwikkeld waarmee hij dergelijke vraagstukken verstandig kan benaderen, zodat hij de relevante afwegingen kan maken. Hij kan de informatie die op dat moment actueel is vanuit een actieve houding tot zich nemen en daarin de relevante informatie ordenen in termen van consequenties en vervol-

gens een onderbouwde beslissing nemen. Of hij kan alsnog beslissen om een financieel adviseur in te vliegen.

- Hij kan fundamentele keuzen over type werk en type contract beter afwegen. Hij is daarmee als professional meer wendbaar.

Het examenprogramma moet ervoor zorgen dat deze missie dus slaagt. Voor de leerling is de missie ongetwijfeld geslaagd als hij voor het vak, indien gewenst, meer dan een voldoende scoort. Maar een merkbare verandering in gedrag (kennis/houding) na het behalen van zijn diploma maakt voor de leerling hopelijk ook deel uit van een geslaagde missie.

Missie en schoolperspectief

Vanuit schoolperspectief is de missie geslaagd als:

- Het vak een belangrijke bijdrage heeft geleverd

aan de cognitieve en sociaal-emotionele ontwikkeling van de leerling. In vergelijking tot een ander mogelijk keuzevak heeft het vak bedrijfseconomie een passende meerwaarde voor deze leerling gecreëerd.

- Het vak een bijdrage kan leveren aan de visie/missie van de school; dat het vak vanuit bijvoorbeeld een gekozen profilering hier ook de gewenste bijdrage aan kan leveren. Hierbij valt te denken aan de mogelijkheden vanuit ondernemerschap.
- Het vak in combinatie met de andere vakken ervoor heeft gezorgd dat de leerling de juiste vervolgopleiding kiest en daar voldoende voor is toegerust; dat er feitelijk geen negatieve terugkoppeling komt van uit het vervolgonderwijs. Als het gaat om de economische vervolgopleidingen is de missie geslaagd als de leerling terecht voor een economische opleiding kiest en daar zich verder kan ontwikkelen.

Maatschappelijk perspectief

Je hoopt dat de leerlingen voldoende zijn toegerust om constructief bij te dragen aan de maatschappelijke ontwikkeling. Dat de leerling vanuit dat perspectief de passende, verstandige keuzen zelf kan maken en die van bestaande organisaties als werknemer of als ondernemer kan versterken en er een bijdrage aan kan leveren.

Tot slot

De vernieuwing van bedrijfseconomie in termen van de principiële leerdoelen is een missie die mogelijk is en die als het goed is in de genen van de schoolorganisatie zit. Maar het moet zich allemaal binnen de gegeven tijd en met de gegeven middelen laten realiseren. Hierin zit de uitdaging. Zijn de middelen en de ruimte die de school het vak biedt, inclusief de eigen docentkwaliteiten en het samenspel hiertussen, voldoende om dit te realiseren? Of zijn er in dit proces toch ook lacunes, die zich al dan niet op de korte of lange termijn laten oplossen? SLO probeert hier zicht op te krijgen door te luisteren naar geluiden uit het veld en een monitoronderzoek uit te voeren. Als je hieraan mee wilt werken, meldt je dan aan via het *Vakportaal mens & maatschappij* (<http://mensmaatschappij.slo.nl>). Als je in gesprek wilt gaan over invoeringsproblemen die je hebt ervaren, dan kun je je ook melden bij de schrijver van dit artikel (m.denelzen@slo.nl).

¹ Overigens zijn naast domein B ook andere verbindende schakels in het programma mogelijk, namelijk de wijze waarop domein H (keuzeonderwerpen) door de school wordt ontwikkeld en ingericht en het in de les toepassen van het businessmodel Canvas, zoals bij de nascholing uitgebreid aan de orde is gekomen.

Bedrijfseconomie en het Business Model Canvas: een didactische keuze

Met het Business Model Canvas kun je een organisatie of onderneming beschrijven, het waardepropositiecanvas geeft de reden van het bestaan van een organisatie en de klantkant van het waardepropositiecanvas gaat om individuele (financiële beslissingen), ofwel financiële zelfredzaamheid.

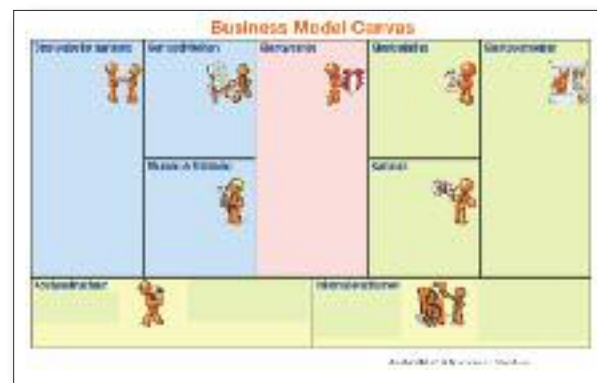
Het is inmiddels al weer bijna vier jaar geleden dat het rapport “Van M&O naar Bedrijfseconomie, ondernemerschap en financiële zelfredzaamheid” het daglicht zag. Bijna vier jaar dat we bezig zijn met een nieuw examenprogramma, een nieuw vak. Inmiddels is er een syllabus voor het examen, een handreiking en hebben veel docenten nascholing gevolgd. En nu is het bijna zover: bedrijfseconomie staat vanaf augustus op de lesroosters van scholen.

Een nieuw vak op het lesrooster roept al snel de vraag op “wat is er zo anders?” of “kan ik het vak nog op dezelfde manier blijven geven?”. Daarvoor moet je volgens ons eerst terug naar de essentie van het nieuwe programma. Waar M&O ingaat op veel verschillende, min of meer los van elkaar staande, begrippen en bedrijfsonderdelen denken wij dat het nieuwe Bedrijfseconomie een veel completer beeld geeft van een onderneming en haar omgeving. Het nieuwe programma is veel meer een afgerond geheel. En dat staat voor ons los van nieuwe onderdelen die in het programma zijn gekomen, of oude onderdelen die verdwenen zijn. En juist dat nieuwe complete beeld vraagt om een andere didactische benadering dan voorheen. Niet langer geïsoleerd eindexamentermen erin stampen, maar de leerling inzicht laten krijgen in het functioneren een onderneming en zijn eigen functioneren is wat volgens ons het nieuwe programma echt recht doet.

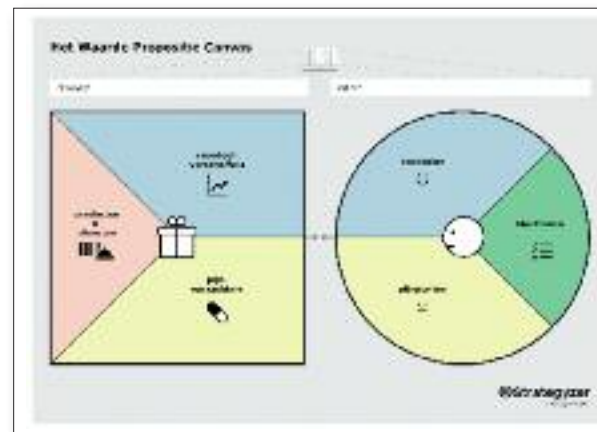
Tot 2008 had je omvangrijke business plannen nodig om enig inzicht te krijgen in het functioneren van een onderneming. Alex Osterwalder maakte hier een eind aan door het Business Model Canvas te ontwikkelen (Pimcy, z.j.). Het Business Model Canvas (BMC) is een hulpmiddel voor strategisch management en ondernemerschap. Het wordt gebruikt om een onderneming te beschrijven, de onderneming verder te ontwikkelen, uitdagingen te benoemen, en van verschillende kanten te bekijken (Strategyzer, z.j.). Een wezenlijk onderdeel van het BMC is het waardepropositiecanvas waar wordt ingezoomd op de waarde die een onderneming aan

haar klanten biedt. Met deze twee canvassen zijn een organisatie en de reden van bestaan voor die organisatie goed te beschrijven.

Mariska Bout en
Theo Roos

(DE INNOVATOR, Z.J.)

(STRATEGYZER, Z.J.)

BMC als didactisch model

“Maar is zo’n canvas dan ook geschikt voor in de les?”, vroegen we ons af. “Kunnen we het BMC als didactisch middel inzetten?” De enige manier om daar achter te komen is de syllabi (CvTE, 2016) erbij te pakken, de eindexamentermen te bekijken en te beoordelen of deze termen binnen het BMC aan bod kunnen komen. En dat is een mooie oefening, want het betekent dat je je bij elke eindexamenterm afvraagt wat er precies wordt gevraagd, welk deel van de onderneming hiermee te maken krijgt, dus waar je een eindexamenterm in het BMC zou

kunnen plaatsen. En impliciet ook de vraag op welke manier je de stof zou kunnen behandelen. En na een paar uur puzzelen hadden we een eerste versie van ons educatief BMC voor in de klas; alle eindexamentermen konden we een plek geven in dit BMC.

Vooraf het invullen van de financiële zelfredzaamheid stelde ons voor keuzes. Uiteindelijk hebben we in eerste instantie de kenmerken van producten en/of diensten geplaatst bij de "waardepropositie" en de voor- en nadelen bij de "klantsegmenten". Met deze keuze doen we volgens ons recht aan het waardepropositiecanvas.

Een andere bijzondere plek in het educatief BMC zijn de in domein A gevraagde vaardigheden. Deze hebben we als "Kernactiviteiten" gedefinieerd. De reden hiervoor is dat de betreffende vaardigheden in onze ogen essentieel zijn voor het met goed gevolg doorlopen van het vak bedrijfseconomie.

Zoals je misschien ziet hebben we vanaf het begin een **educatieve aanpassing** gedaan op het Business Model Canvas. Die aanpassing zit vooral onderin het model, waar standaard slechts ruimte is voor de kostenstructuur en de opbrengstenstroom. In dit deel wordt geen rekening gehouden met de verschillen tussen kosten en uitgaven, en opbrengsten en ontvangsten. Wij vinden dat onderscheid echter dermate belangrijk dat we die verschillen van het begin af aan willen meenemen. Ook is in een standaard BMC geen ruimte voor de winst. Die winst is natuurlijk makkelijk af te leiden uit de opbrengsten en de kosten, maar bedrijfseconomisch dermate belangrijk dat we de winst een aparte plek hebben gegeven in ons educatief BMC. In eerste instantie hebben we daaronder nog de activa en de passiva vermeld. Later hebben we bedacht dat deze geplaatst kunnen worden onder mensen en middelen; immers alle balansposten zijn middelen die je tot je beschikking hebt.

En kijkende naar het resultaat zagen we dat in verschillende onderdelen van het BMC verschillende domeinen samenkomen. Bijvoorbeeld: onder "Mensen en middelen" komen de domeinen B1 (Persoonlijke financiële redzaamheid), B4 (Perspectief op de organisatie), C1 (Interne organisatie), C2 (Personeelsbeleid), D2 (Financieren), F1 (Vastleggen financiële informatie), F2 (Kosten- en winstvraagstukken [vwo] en G (verslaggeving) aan de orde (CvTE, 2016). Bij financiële zelfredzaamheid wordt dan gekeken naar een consumptieve lening met bijbehorende kosten en uitgaven. Min of meer dezelfde financieringswijzen zijn beschikbaar voor organisaties. Tevens is het voor organisaties van belang deze informatie goed vast te leggen, waar grote(re) organisaties deze gegevens ook nog publiceren in een jaarverslag. Het lijkt een reuzensprong door het programma heen, maar in onze ogen zijn het logische met elkaar verband houdende stappen.

Een ander iets dat duidelijk wordt is dat sommige eindtermen in verschillende onderdelen van het BMC terugkomen. Zo komt bijvoorbeeld bij financiële zelfredzaamheid 11.2.5 (de periodieke interestbedragen [Kosten], de periodieke aflossingsbedragen [Uitgaven] en de schuldrest [Mensen en middelen] bij de vormen van consumptief krediet en hypothecair krediet berekenen) (CvTE, 2016).

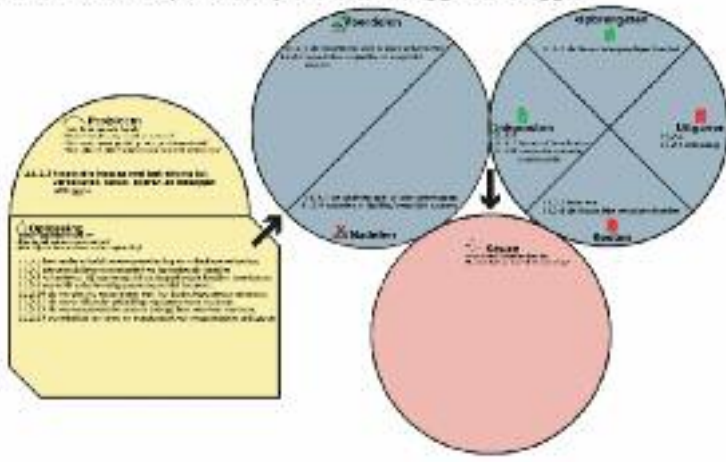
Financiële zelfredzaamheid

Kijkend naar alle eindtermen in het BMC kregen we toch het gevoel dat de meeste eindtermen, die genoemd worden bij Financiële Zelfredzaamheid nogal gekunsteld in het model zijn geplaatst. Daarmee doen we het BMC geweld aan. Maar als we inzoomen op Financiële Zelfredzaamheid zien we dat we als het ware kijken naar de klantkant van het Waardepropositiecanvas, met dit verschil dat er hier vanuit de consument wordt geredeneerd, en niet vanuit een onderneming.

Om de gekozen didactische lijn gestand te doen hebben we ervoor gekozen een nieuw canvas te ontwikkelen in de geest van de al eerder gebruikte canvassen: het Personal Financial Canvas (PFC). We bedachten dat een consument bij persoonlijke financiële beslissingen een probleem moet herkennen en op de hoogte moet zijn of worden gebracht van bestaande oplossingen (kennis). De consument kijkt vervolgens naar de voor- en nadelen van de oplossingen en naar de financiële gevolgen (vaardigheden). Op basis hiervan kan de consument een onderbouwde keuze maken (houding). Voor eindterm 11.2 zou een PFC er als volgt uit kunnen zien (zie *illustratie volgende pagina*).

Uiteindelijk komen we tot drie te gebruiken canvassen, van waaruit we alle eindtermen voor zowel het centraal als het schriftelijk examen kunnen behandelen, waar nodig in relatie tot elkaar: het BMC (de beschrijving van een organisatie), het Waardepropositiecanvas (de reden van bestaan van een orga-

Personal Financial Canvas: 11.2 financiële keuzes met betrekking tot verzekeren, lenen, sparen en beleggen uitleggen

vanuit het model, meer en meer logische verbanden (kunnen) leggen, dan werkend vanuit de domeinen.

De afbeeldingen in dit artikel zijn terug te vinden op: <https://bedrijfseco.nl/didactiek>

Verwijzingen

CvTE. (2016). Bedrijfseconomie havo. Utrecht: CvTE.

CvTE. (2016). Bedrijfseconomie vwo. Utrecht: CvTE.

De Innovator. (z.j.). Business Model Canvas. Opgehaald van De Innovator: <http://www.de-innovator.nl/diensten/business-model-canvas/>

Pimcy. (z.j.). Het Business Model Canvas, de Lean Canvas en de Strategie Schets vergeleken. Opgehaald van Pimcy.nl: <https://www.pimcy.nl/business-model-canvas-lean-canvas-en-strategie-schets-vergeleken/>

Strategyzer. (z.j.). Canvas, tools and more. Opgehaald van Strategyzer.com: <https://strategyzer.com/canvas>

Strategyzer. (z.j.). The Business Model Canvas. Opgehaald van Strategyzer.com: <https://strategyzer.com/canvas/business-model-canvas>

nisatie) en het Personal Financial Canvas (de rol van het individu). We zijn ervan overtuigd dat we op deze manier het vak als geheel beter kunnen aanbieden en recht doen aan de geest van het nieuwe programma. En we maken een duidelijke didactische keuze voor een educatief BMC. Hoewel het model niet in het examenprogramma wordt genoemd, is het in onze ogen een uitstekend bindmiddel voor de examenstof en zullen we, werkend

The Business Model Canvas				
Designed for: Bedrijfseconomie		Havo en vwo Alleen havo Alleen vwo		Designed by: Martiska / Theo
Date: 11/03/2018				
Location: Tot Slot				
Strategische Partners H11.2.1 V13.3.1 13.1.6 14.2.3 H16.1.3 V18.1.2 H12.3 V18.3 28.6 12.3.3 32.3	Kern-activiteiten 12.3.3 H12.3 V25.2 Product H18.3 V26.5 62 67 68 69 66	Klantwaarden 12.3.3 12.3.3 12.3.3 12.4 12.3.3 12.3.3 12.3.3 12.3.3 13.1.6 14.2.3 H18.1.1 V18.3.3 H18.3 V17.3 H18.3 V17.7 H18.3 V17.8 H18.3.3 V18.3.3 H18.3.3 V18.3.3 H18.3 V18.3 H22.3 V18.3 H23.3 V18.3 H24.3 V18.3 H11.21 V18.3.3 21.2.11 11.2.18 11.3.3 17.18 28.2.8 Marketingtoelaten 11.3.5 11.28	Klantrelaties 12.3.2 12.3.2 H18.3 V17.1 H18.4 V17.5 H22.3 V28.2 Promotie H22.3 V25.3 H23.4 V28.3 H23.5 V28.3 H24.3 V28.3 H11.21 V18.3.3 11.25	Klantsegmenten 12.5 12.5.2 12.5.2 14.2.1 12.3.2 H26.4 V17.6 H26.8 V17.6 H28.3.3 V20.2.2 H28.3.3 V20.2.2 H29.1 V21.1 H29.3 V21.3 H29.9 V21.3 H21.2 V28.2 Promotie H24.3 V29.2 H28.8 V22.1 H11.21 V18.3.3 11.2.12 21.8 21.7 11.28 17.26 11.27
Uitgaven 11.2.3 Marketingtoelaten H11.3.4 V11.3.4 Marketingtoelaten 12.3.3 12.1.7 H26.1 V21.1 Marketingtoelaten H23.3 V28.2 H23.3 V26.2 H23.4 V26.2 H11.1.1 H11.1.1 22.9 25.9 25.2.3 Marketingtoelaten	Kosten 11.2.1.6 25.5 11.3.5 28.8 12.3.9 25.9 17.11 28.11 21.10 22.2 Marketingtoelaten 21.12 31.3.3 21.13 32.2.4 H21.1 31.2.8 Interest 21.1.3 32.2.9 20.2.1 H11.3.3 V11.3.4 Interest 20.3.3 32.3.3 20.4.3 H16.8 V17.6 21.1.3 H18.1.1 V18.3.3 31.1.4 H26.1 V21.1 31.1.8 H22.3 V28.1 H23.3 V28.3			

Diplomalijn Ondernemerschap

Versterk het cv van uw leerling met een Associatiediploma!

Associatiediploma Basiskennis Ondernemerschap

Ook geschikt
voor uw mavo
leerlingen!

Niveau vergelijkbaar met mbo2

Dit diploma biedt de leerling een stevige basis om straks een eigen bedrijf te starten. Met kennis op het gebied van bedrijfsadministratie, P&O en marketing is hij/zij straks op meerdere gebieden gedegen voorbereid. Na het behalen van Basiskennis Ondernemerschap kiest de leerling voor een specialisatie in Bedrijfsadministratie of in de commercie.

Associatiediploma Basiskennis Boekhouden (BKB®) / Elementair Boekhouden

Niveau vergelijkbaar met mbo3

Met kennis op bedrijfsfinancieel vlak weet de leerling straks hoe het bedrijf er financieel voorstaat, hij/zij heeft meer grip op de zaak. Basiskennis Boekhouden (BKB®) / Elementair Boekhouden ondersteunt de lesstof van het vak Management & Organisatie en geeft diverse vrijstelling in het hbo.

NIMA Basiskennis Marketing

Niveau vergelijkbaar met mbo3

Commercieel inzicht kan doorslaggevend zijn voor zakelijk succes. Met kennis op het gebied van marketing is uw leerling straks in staat om krachtige reclame te maken richting de juiste doelgroepen. Op basis van het diploma NIMA Basiskennis Marketing kan de leerling bij NIMA of bij een vervolgopleiding informeren naar een individuele vrijstelling. NIMA Basiskennis Marketing: de voorsprong voor jong talent!

ASSOCIATIE PRAKTIJKEXAMENS

Functiegericht Associatiediploma Financieel Ondernemer

- = Basiskennis Ondernemerschap
- + Basiskennis Boekhouden (BKB®) / Elementair Boekhouden

Functiegericht Associatiediploma Commercieel Ondernemer

- = Basiskennis Ondernemerschap
- + NIMA Basiskennis Marketing

Meer weten?

Bereid uw leerling voor op het zelfstandig ondernemerschap of biedt ze meer kansen op de arbeidsmarkt met een waardevol diploma. Kijk op www.associatie.nl of stuur voor aanvullende informatie en uw gereduceerde tarieven een e-mail naar s.hilferink@associatie.nl

Siteseeing @ Netflix deel 1

Evelien Hoekman

Op het internet is heel veel te vinden dat bruikbaar is voor docenten en leerlingen. Deze rubriek probeert u de bomen in het bos te laten zien, ditmaal het eerste deel over streamingdienst Netflix. Bijna een derde van de Nederlandse huishoudens betaalt maandelijks voor een streamingdienst, zoals Netflix. Terwijl het Economisch Bureau van ING in april naar buiten bracht dat Nederlanders de minste abonnementen hebben van heel Europa. Op Netflix is, naast series en films, ook veel economische materiaal te vinden. Hieronder staan enkele voorbeelden. In te zetten als bonusmateriaal voor leergierige leerlingen, het verbreden van de economische basis en/of strafwerk voor de “stiekeme Netflix in de klas kijker”. Tips of opmerkingen kunnen worden achter gelaten via FB citroengeeconomie (Evelien), Twitter: @TimmermanMNO (Rina) of via de mail: siteseeing@citraengeel.nl (beide)

Wie: Netflix
Wat: Streaming van films/series en documentaires
Waar: www.netflix.com
Kosten: 1e maand gratis dan 10,99 p/m

Wie: Wolf of Wallstreet
Wat: Film over graaicultuur Wallstreet
Waar: Netflix à wolfTrailer:
<https://youtu.be/iszwx1AK6AR>
Real wolf:
<https://youtu.be/iKmpLFCbLz4>

Wie: Living on one dollar
Wat: Documentaire over hoe het is om te leven van 1 dollar per dag
Waar: Netflix à one dollarTrailer:
https://youtu.be/Ze72rpWp_Dg
Hele documentaire:
https://youtu.be/7pv01u_QCno
Nepal documentaire:
<https://youtu.be/on-OPYf-m9s>

Wie: True cost: Who pays the price our clothing.
Wat: Documentaire over de sociale en milieu gevolgen van de werkwijze kledingbranche
Waar: Netflix à true costTrailer à www.truecostmovie.com

Wie: Dirty Money
Wat: Serie over schandalen en/of corruptie in de zakenwereld
Waar: Netflix à Dirty Money Trailer:
<https://youtu.be/CsplLiZHbj0>

Vraag die veel gesteld wordt: Mag je Netflix wel in de klas gebruiken?!? Netflix bevestigt bij navraag dat het inderdaad mag. Het gedeelte van de gebruiksvoorwaarden (4.2.) “Je stemt ermee in om de service niet te gebruiken voor openbare vertoningen.” Is niet van toepassing op het onderwijs. De medewerker van Netflix zei letterlijk: “Geen probleem zolang het maar niet commercieel is.” Helaas dus geen entreegeld voor een les economie.

De film uit 2013 met Leonardo DiCaprio is ondertussen een klassieker. Het geeft een inkijkje in het wilde leven van de effectenmakelaars op Wallstreet. De film is gebaseerd op het waargebeurde verhaal van Jordan Belfort. Hij heeft hier een boek over uitgebracht en op Youtube kun je diverse interviews over hem bekijken waarin hij commentaar geeft op de film.

Hoe is het om te leven van 1 dollar per dag? Deze documentaire volgt vier vrienden, die dit twee maanden gaan uitproberen in Guatemala. Erover lezen is totaal iets anders dan het zelf ervaren. Honger, parasieten en financiële stress zijn zaken, die miljoenen mensen dagelijks meemaken. Als je echter uit een Amerikaans welgesteld milieu komt, is dit een enorme shock. Deze documentaire uit 2013 is ook in zijn geheel op Youtube te vinden. Daar vind je ook deel 2, die in Nepal is opgenomen.

Een film van 1,5 uur over de gevolgen van de werkwijze van kledingbranche. 97% van onze kleding wordt gemaakt in de derde wereld. Grote kledingketens, zoals H&M en ZARA, maken grote winsten, maar de werknemers in de kledingfabrieken leven in armoede en het milieu wordt zeer belast. The true cost wordt door Netflix geclassificeerd als film. Ik zou het echter indelen in de categorie documentaires. De regisseur Andrew Morgen vertelt over zijn bevindingen en dat wordt afgewisseld met interviews, stukjes van CNN & NBC en beelden uit Bangladesh. De kledingketens zijn de grote afwezige in de film: Ze wilden niet meewerken aan een interview over dit onderwerp.

Een zedelijke documentaireserie die alleen op Netflix te zien is. Elke aflevering gaat over een groot schandaal en/of corruptie in de zakenwereld. Bijvoorbeeld de sjoesoftware in de diesels van Volkswagen of een aflevering over het dubieuze imperium van Trump. Het zijn vlotte verhalen, die meerdere kanten van het verhaal belichten. Zo komen ook de ouders aan het woord over hoe ze te werk zijn gegaan.

“Vandaag zullen we moeten beginnen met verandering”

Kate Raworth schreef het boek “Donuteconomie” vanuit een besef dat de 21e eeuw andere uitdagingen biedt dan de uitdagingen, die in de 20e eeuw domineerden. Op 10 januari mocht ik haar interviewen. Onderstaand achtergrond en motivatie om economieonderwijs in de 21e eeuw aan te passen aan de eisen van deze tijd.

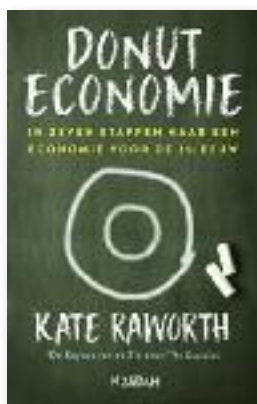
Janwillem Adriaanse

Waarom heeft u dit boek geschreven?

“De Donuteconomie is geschreven vanuit de overtuiging dat verandering nodig is.

Kate Raworth is namelijk geen econoom, die vanuit de schoolbanken de economie is ingerold. Door haar decennia lange werkervaring voor Oxfam Novib (o.a. in Zanzibar) is haar economische theorie praktisch verrijkt. Ze heeft bij wijze van spreken op verschillende plekken in de wereld met eigen ogen ervaren dat de wereld eindig is. Maar ook dat het anders kan.

Als mens ben ik overtuigd van het nut van de Donuteconomie, maar hoe kan ik als docent deze accentwijziging aan mijn leerlingen uitleggen?

“Er wordt achter de schermen hard gewerkt aan het herschrijven van economieboeken.

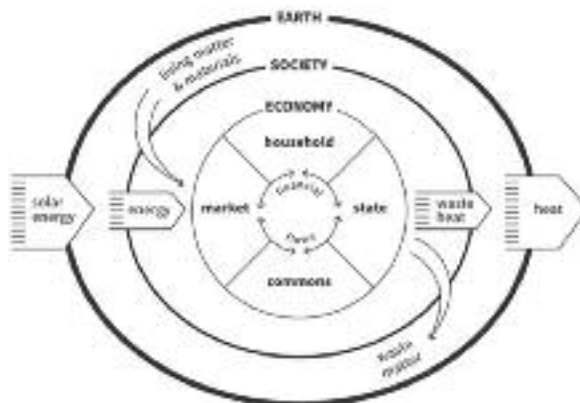
Maar eerst zullen we het curriculum aan moeten passen, anders blijven we de leerlingen opzadelen met achterhaalde denkbepelden. Toch zullen we eerst zelf moeten beginnen met veranderen, voor er ook maar iets zal veranderen.

Wereldwijd groeit het besef dat we met andere ogen naar de wereld kunnen en moeten kijken. Waardevrije economie bestaat niet. Het concept waarde verdient een herijking, waar zittende professoren niet voor open staan. Toch dient het oude, vastgeroeste geloof in tot waarheid verheven modellen - een vereenvoudiging van de werkelijkheid, maar inmiddels wel een achterhaalde - voor het voortbestaan van mens en maatschappij (groten)deels losgelaten te worden.”

Als u economie leraar was, hoe zou u dan uw schooljaar beginnen?

“Ik zou leerlingen de opdracht geven om in groepjes te tekenen hoe zij vinden dat de economie eruitziet. Dan zou ik ze rond laten lopen en feedback op alle tekeningen laten geven. Ik kan me indenken dat leerlingen, huizen, gezinnen, banken en winkels tekenen.

Ik zou ze centraal teruggeven dat die actoren inderdaad onderdeel uitmaken van de economie, maar er is meer. Iedereen is namelijk actief binnen een groter verband, de context, de samenleving (lokaal, nationaal en zelfs internationaal). En als je nog groter kijkt, zijn al die gemeenschappen samen actief en verantwoordelijk voor het grote geheel, onze aarde.”

“Het oude economische dogma van de homo economicus dient omgedraaid te worden. Waarvoor behoort onze economie te werken? Voor winst? Daar lijkt het wel op. Maar wie of wat moet dan winnen? Aandeelhouders? NEE. Het enige juiste antwoord is onze aarde.

Ik zou ze ook grotere denkbepelden meegeven en niet alleen het economische aspect benadrukken. Als ik naar een hartchirurg zou moeten, die perfect mechanisch kan opereren, of ik kan naar een hartchirurg, die breed opgeleid is en verstand heeft van spijsvertering, spier- en littekenweefsel, dan weet ik het wel.

En wat doen economen? Die specialiseren zich in micromodellen, die grotendeels op speculatie gebaseerd zijn? Dat lijkt me niet de uitdaging waar we in de 21e eeuw voor staan.”

Bestaat waardevrije economie?

“De modellen die in het economieonderwijs gebruikt worden zijn in het verleden gebruikt om de

werkelijkheid te vereenvoudigen. Maar de werkelijkheid is inmiddels zo complex en verweven geraakt, dat de huidige modellen wellicht niet meer voldoen. Dan doen wij de leerlingen van nu tekort. Neem alleen al het eerder vermelde begrip waarde. Ook onze vraag- en aanbodmodellen zijn allen gebaseerd op een betalingsbereidheid bij consumenten. Maar sinds Piketty weten we allemaal dat de inkomens scheef verdeeld zijn op mondiale schaal. Als we kijken naar de vermogensverdeling is die nog schever. De veronderstelde gelijkheid qua inkomens is een illusie, die de leerlingen van nu nog steeds stilzwijgend meekrijgen. Het curriculum waar leerlingen op getoetst worden is derhalve aan herzieningen toe.”

Hoe kan het curriculum zo aangepast worden, opdat wij onze leerlingen, de toekomstige decisionmakers nieuwe handvatten geven om de aarde in de toekomst te waarborgen?

“Er zijn inmiddels veel actoren, (lokale) overheden, stedenbouwkundigen, leraren, professoren, die allemaal hun stempel willen drukken op de economie. Maar we zullen nu moeten zaaien, om de toekomstige beleidsmakers te voorzien van geschikte instrumenten om over 20 à 30 jaar betekenisvol beleid te maken, opdat de restricties aan einde-

loze groei binnen de restrictieve grenzen van onze planeet gerespecteerd blijven.”

Is de toekomst van onze aarde hiermee gebaat?
 “Als je alleen al het economische principe van de 20/80 regel hanteert, dan blijkt waarom we op het verkeerde spoor (blijven) zitten. Oude neoklassieke dogma’s blijven tot op de dag van vandaag het meest onderwezen, terwijl nieuwere, recente inzichten als bijvoorbeeld ecologische economie amper vermeld worden in economische curricula.”

“Vandaag de dag zullen we moeten beginnen met verandering”, is mijn heilige overtuiging. Anders krijgen andersdenkenden als Christian Felber (zie elders in deze TEO) en denkers, die in “Facing Value” aan het woord komen, zoals bijvoorbeeld Siegfried Kracauer, Bojana Kunst, Victor Papanek, Mozorov en Beverly Skeggs geen voet aan de grond, terwijl hun perspectief juist verrijkend is.

Helaas geven gevestigde, traditionele economen geen aandacht aan deze nieuwe invalshoeken”, aldus een gefrustreerde Raworth. “Waarom kan het niet ..... én.... Én..., in plaats van ... óf... óf...?”

Epiloog

Diezelfde avond ging Kate Raworth in Tilburg in gesprek met professoren van Tilburg University. Ze verwijst naar een studie van de internationale beweging “Rethinking economics”; *Welke vakken worden op Nederlandse universiteiten onderwezen in de bachelorfase** (zie tabel).

Vak op Universiteit	Onderwijsrijds	Actualiteit
Neoclassical economics	88 %	-
Behavioral economics	88 %	-
Political economics	78 %	-
Oostenrijkse school	88 %	0
Ecological economics		+
Social economics		+

Rethinking economics, Sam de Muinck.

*<https://esb.nu/esb/20021801/de-maatschappelijke-econoom>

Zie ook tabel 1 bij deze link

LWEO-conferentie

Donderdag 7 juni a.s. organiseert de LWEO, uitgever van de bekende lesbrieven, haar jaarlijkse conferentie in Vught (Van der Valk hotel). Met als sprekers Klaas Knot (DNB) over monetair beleid en Steven Brakman (Rijksuniversiteit Groningen) over internationale economische ontwikkelingen, en enkele werkwinkels. Meer informatie op: www.lweo.nl

Scherpere focus nodig bij aanpak en rapportage

Sociaal ondernemerschap beter afbakenen

Gewoonlijk worden initiatieven die de ondernemingsvorm verbinden met het oplossen van maatschappelijke problemen of het realiseren van maatschappelijke waarde, 'sociaal ondernemerschap' genoemd. Door de grote diversiteit lijkt de wereld van sociaal ondernemen echter af en toe net een 'exotische dierentuin'. Maar wat is dan wel een werkbare definitie? Wat bedoelen we precies met 'sociaal', wat is het kenmerkende van sociaal ondernemen? Hoogleraar Harry Hummels bekijkt dit vooral op nationaal en internationaal niveau.

Harry Hummels

Zijn stelling is: Niet de activiteiten van een onderneming, maar de basisbehoeften van de samenleving, de planeet en individuen behoren het vertrekpunt te zijn om vast te stellen of ondernemingen bijdragen aan het oplossen van maatschappelijke en milieuvraagstukken. Hummels zoekt hiervoor aansluiting bij de formulering van het begrip 'duurzame ontwikkeling' van de commissie Brundtland (Our Common Future, 1987): "een ontwikkeling die voorziet in de behoeften van de huidige generatie zonder de mogelijkheden in gevaar te brengen van toekomstige generaties om in hun behoeften te voorzien." De nadruk op behoeften heeft een moderne vertaling gekregen in de Sustainable Development Goals (SDG's), die in september 2015 door de VN zijn aanvaard. Een maatschappelijke to-do-lijst met zeventien sociale en ecologische doelstellingen, waaronder het bestrijden van armoede, honger en ongelijkheid, het verminderen van de klimaatdruk en betere toegang tot goede gezondheidszorg, onderwijs, werk, energie en water.

Capability

Inmiddels hebben behoorlijk wat bedrijven en financiële instellingen hun maatschappelijke verantwoordelijkheid genomen, zijn aan de slag gegaan met de invulling van die doelstellingen en rapporteren – veelal in hun (maatschappelijk) jaarverslag - over hun aanpak en resultaten. Hummels zet vraagtekens bij zowel de aanpak als bij de rapportage. In de aanpak moet de focus liggen op het streven dat alle mensen in waardigheid kunnen leven – *te beginnen met degenen die daarvan het verst verwijderd zijn*. Het succes van mensen om beter in de basisbehoeften te voorzien, moet centraal staan. In navolging van de *capability approach* van econoom en filosoof Amartya Sen en filosoof Martha Nussbaum stelt hij: "Niet het aanbod van goedbedoelde producten en diensten is maatgevend, maar de vraag of mensen beter hun vermogens en

vaardigheden kunnen ontwikkelen om in hun basisbehoeften te voorzien." Publicaties en rapportages over bijvoorbeeld bespaarde tonnen CO₂-uitstoot of aantallen huishoudens die beschikken over zonne-energie, zijn mooi, maar geven slechts een indicatie van het antwoord op die vraag. Hoe kunnen we bovendien meten of vaststellen of de activiteiten, producten en diensten van ondernemingen, overheids- of maatschappelijke instellingen, bijdragen aan de capaciteitsontwikkeling van de begunde begunstigen? Bottomline is dat die zich zélf moeten kunnen uitspreken over het succes van die activiteiten en maatregelen.

Sociaal

Deze elementen zijn ook terug te vinden in de zes dimensies, waarmee je – volgens Hummels – sociaal ondernemerschap en de creatie van sociale, economische, financiële en milieu-waarde moet bestuderen.

Dat sociaal ondernemen niet van vandaag of gisteren is, maakt hij duidelijk door te wijzen op voorbeelden uit midden 19e eeuw, coöperaties en ondernemingen, waaruit o.a. Unilever, DSM en Philips zijn ontstaan.

Wanneer noemen we ondernemersactiviteiten 'sociaal'? Aan drie voorwaarden moet volgens hem worden voldaan: bijdragen aan het voorzien in basisbehoeften, mogelijkheden- en capaciteitsontwikkeling; positieve en negatieve resultaten laten zien ('empirical credibility'); en de begunstigen moeten worden betrokken bij besluiten over en be-

oordelen van activiteiten en resultaten. (Zie de bovenkant van het 'social entrepreneurship screen'). Een voorbeeld van zo'n activiteit zijn de Community Life Centers in Afrika, een concept ontwikkeld door Philips, ter verbetering van de toegang tot basisgezondheidszorg, met aandacht voor veiligheid, water, afval, licht; evenals lokaal eigendom en verantwoordelijkheid.

Belang marktsector

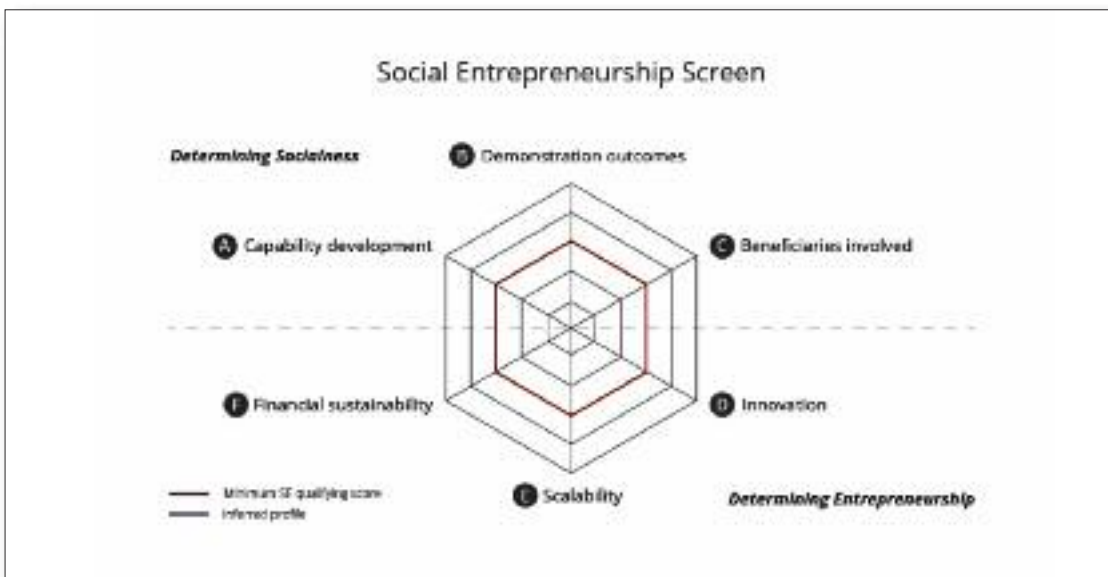
Private ondernemingen spelen een onmisbare rol in het realiseren van een inclusieve, houdbare samenleving en bij het oppakken van maatschappelijke uitdagingen, zoals klimaatverandering, plastic soup, oprukkende woestijnen en toegang tot hernieuwbare energie. Voor het realiseren van de SDG's is becijferd (UNCTAD, 2014) dat jaarlijks 6 tot 7 triljoen US dollars geïnvesteerd moet worden. Radicale innovatie van (internationale) waardeketens, opschaling van maatschappelijke impact om sociale en samenlevingsproblemen aan te pakken (via bijvoorbeeld het franchise-model), en financiële houdbaarheid (om voldoende middelen vrij te maken) zijn noodzakelijke voorwaarden aan onderne-

merschapskant. (Zie onderkant van het 'social entrepreneurship screen').

Innovatie in verschillende vormen (operationeel, technisch, product- en business model - innovatie) gericht op individuen en gemeenschappen. Innovatie door kleine en grote ondernemingen, waarbij grote ondernemingen – door hun grotere operationele en financiële middelen – beter (kunnen) slagen in het realiseren van duurzame, houdbare innovatie. Alhoewel er door microfinanciering (leningen voor mensen met geen of weinig toegang tot financiering) een hele nieuwe bedrijfstak is ontstaan, en grote bedrijven werkwijzen van bijvoorbeeld de fair trade-beweging overnemen. Ook op financieel gebied zie je interessante ontwikkelingen: de opkomst van de benefit corporations (B Corps), die sociale en financiële doelen combineren (blended waardepropositie) en financieel gezond zijn, zoals Greyston Bakeries en Specialisterne, en de groei van impact investing.

Hummels eindigt zijn oratie – in het verlengde van het voorgaande - met de formulering van een 18e VN-duurzaamheidsdoelstelling wil er sprake zijn van een sociale onderneming: *Versterk de vaardigheden van mensen en hun gemeenschappen om effectief bij te dragen aan (de besluitvorming over) het beleid en de activiteiten gericht op het bevorderen van een duurzame samenleving en een leven in menselijke waardigheid.* Kortom, "the voice of the beneficiary".

Harry Hummels is hoogleraar aan de universiteiten van Utrecht en Maastricht. Bovenstaande tekst is een samenvatting van de oratie, uitgesproken op 1 maart jl. bij de aanvaarding van zijn leerstoel Social Entrepreneurship aan de Universiteit Utrecht: "The 18thSDG: Social Entrepreneurship in a Global Society". De volledige tekst van de oratie kun je vinden op www.uu.nl Deze samenvatting is gemaakt door Hans Semeijn.

Kansen en uitdagingen voor beleid en praktijk

Gemeentelijk beleid op het gebied van sociaal ondernemerschap is jong en nieuw. Vaak is dat beleid pas recent geformuleerd en de ervaringen ermee zijn schaars. De G4 en enkele andere (veelal) middelgrote gemeenten met actieve netwerken van sociaal ondernemers en ambitieuze wethouders (en ambtenaren) nemen het voortouw. In aanloop naar de gemeenteraadsverkiezingen van 21 maart jl. en de collegevorming verschenen twee interessante en inspirerende brochures over sociaal ondernemerschap: de Roadmap voor gemeenten, en een onderzoeksrapport van PwC.*

Afstand tot de arbeidsmarkt, zorg en welzijn dichtbij, eenzaamheid, circulaire economie en duurzaamheid. Maatschappelijke opgaven, die vragen om een ondernemende aanpak. Zeker tegen de achtergrond van o.a. de participatiesamenleving met een terugtrekkende overheid, en decentralisaties in het sociale domein (werk & inkomens, jeugdhulp en maatschappelijke ondersteuning). Een uitdaging voor zowel gemeenten als sociaal ondernemers. Zeker omdat ze beide maatschappelijke impact willen realiseren. Dan ligt het voor de hand dat juist zij elkaar als samenwerkingspartners weten te vinden. Maar is dat wel zo? Hoe verloopt de interactie, samenwerking tussen gemeenten en sociaal ondernemers? Wat zijn de hindernissen? Hoe kunnen gemeenten sociaal ondernemerschap krachtiger stimuleren?

Op grond van de bestaande literatuur heeft een onderzoeksteam van adviesbureau PwC zeven mechanismen in kaart gebracht, die de samenwerking tussen gemeenten en sociaal ondernemers bemoeilijken: herkenning en erkenning, kennis, financiering, media (strategie), inkoop – en aanbestedingsbeleid, flexibiliteit en verkokering. Vervolgens hebben de onderzoekers gemeenten en sociaal ondernemers via enquêtes en interviews gevraagd naar hun ervaringen in de praktijk. Aan de hand van stellingen zijn de mechanismen aan hen voorgelegd:

Wat zijn de belangrijkste resultaten? Beide partijen zijn het eens over wat de vier belangrijkste knelpunten zijn, namelijk inkoop, flexibiliteit, verkokering en (h)erkenning. (H)erkenning scoort bij gemeenten het hoogst, terwijl voor sociale ondernemingen de inkoop van producten en diensten bovenaan prijkt. Hierna lopen we – als auteurs van dit artikel – aan de hand van de conclusies en aanbevelingen van het PwC-rapport, en voorbeelden en tips uit de Roadmap de zeven probleemgebieden langs.

Sonja van Veen en Hans Semeijn

Herkenning en erkenning

Gebrek aan herkenning en erkenning is een belangrijke drempel voor sociaal ondernemers. “Gemeenten geven in grote meerderheid (84%) aan sociale ondernemingen te herkennen en erkennen, sociale ondernemingen voelen dat veel minder (40%). In sommige gemeenten is er een redelijk goed beeld van de sociale ondernemingen en in andere gemeenten ontbreekt dat nog vrijwel geheel. Voor herkenning is de definitie van sociale ondernemingen (zie kader) vrijwel overal het uitgangspunt.” Wat te doen? Het maken van een overzicht van de bestaande (lokale) sociale ondernemingen is een eerste stap. Niet alleen van belang voor de samenwerking, maar ook voor het opbouwen van een netwerk van sociale ondernemers onderling. Voorbeelden daarvan zijn de kanskaartmethode van Social Impact Factory (o.a. gemeente Haarlemmermeer) respectievelijk een netwerk via de Regionale Zelfstandigen Organisatie (Twente).

Stellingen	(Belovend) over Gemeenten	(Belovend) over Sociale ondernemingen
1. De gemeente steunt en waardeert sociale ondernemingen in wat zij willen te bereiken.	94%	40%
2. De gemeente wil flexibel reageren en inspelen op de producten en/of diensten die sociale ondernemingen leveren.	64%	37%
3. De gemeente koopt producten of diensten bij sociale ondernemingen in.	59%	41%
4. De gemeente speelt een rol in financiële ondersteuning van sociale ondernemingen (bijvoorbeeld leningen, subsidies).	41%	36%
5. De gemeente draagt het verhaal van de sociale ondernemingen (bijvoorbeeld via de media) goed uit.	36%	32%
6. Alle afdelingen van de gemeente werken goed samen, we hebben geen last van verkokering.	37%	16%
7. De gemeente heeft kennis en expertise van sociale ondernemingen te ondersteunen in hun ontwikkeling.	37%	24%

Europese definitie van sociaal ondernemerschap

Een sociale onderneming:

- heeft primair een maatschappelijke missie: impact first!
- realiseert als zelfstandige onderneming een dienst of een product;
- is financieel zelfvoorzienend, gebaseerd op handel of andere vormen van waarde-uitruil, en dus beperkt of niet afhankelijk van giften en/of subsidies;
- is sociaal in de wijze waarop de onderneming wordt gevoerd:
  - winst mag, maar de financiële doelen staan ten dienste van de missie: het vergroten van de maatschappelijke impact. Winstneming door eventuele aandeelhouders is redelijk.
  - bestuur en beleid zijn gebaseerd op een evenwichtige zeggenschap van alle betrokkenen;
  - fair naar iedereen;
  - bewust van haar ecologische voetafdruk;
  - transparant in haar bedrijfsvoering.

Voor erkenning is echter veel meer nodig. “Verken of de maatschappelijke waarde van de sociale onderneming tot een waarde-uitruil met de gemeente kan leiden.” Dan hebben we het uiteraard over de verkoop van producten en diensten, echter ook over het met elkaar in gesprek gaan en blijven over de maatschappelijke meerwaarde van sociale ondernemingen. Gemeenten vinden sociale impact belangrijk, maar hebben bijvoorbeeld moeite met het maken van winst of met de BV-vorm van sociale ondernemingen. De combinatie van maatschappelijke impact en winst past meestal niet in de logica van gemeenten. Sociale ondernemers – op hun beurt – moeten de inrichting (raad, B&W, ambtelijke organisatie), werking en belangrijkste beleidsdoelen van gemeenten voldoende kennen. Want daar schort ’t ook nog wel eens aan.

Ondertussen hebben sociaal ondernemers – via o.a. Social Enterprise NL – gewerkt aan een eigen keurmerk, zoals de Code Sociale Ondernemingen, en aan certificering, bijvoorbeeld als B-corps en via de Prestatieladder Socialer Ondernemen (TNO). Ook het zichtbaar maken van maatschappelijke impact via impactmeting is een belangrijk instrument voor profilering en erkenning door gemeenten en financiers. Zo wordt er o.a. in juni 2018 het impactpad gelanceerd: een online en open source handleiding, die de basis wordt voor landelijke standaarden en methodieken.

Inkoop

‘Sociale ondernemingen krijgen een vaste plaats in ons inkoopbeleid.’ Dat zou een prachtige volzin kunnen zijn in het nieuwe collegeprogramma. Verkoop van diensten en producten is namelijk toppri-

oriteit voor sociaal ondernemers. Daarbij kun je denken aan servicegerichte diensten, zoals catering, vervoerstaken, schoonmaak en onderhoud van gebouwen, beheer van fietsenstallingen, afvalinzameling e.d.. Bij aanbesteding en inkoop door gemeenten staat echter economisch voordeel voorop. Hoe anders? Je zou maatschappelijke waarde kunnen meewegen in de (kwalitatieve) beoordeling. Social return on investment (SROI; zie kader) toepassen, werken met Rapid Circular Contracting of expliciet kleinere aanbestedingen uitschrijven zijn ook mogelijkheden.

Social return

Dit is een arbeidsmarktinstrument om meer werkgelegenheid te creëren voor mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt. Vaak in de vorm van een verplichting van de overheid aan de leverancier om een vast percentage (5% of meer) van de waarde van de opdracht te laten invullen via een prestatie met maatschappelijke impact. Zoals het scheppen van leer-werkbanen, mensen aannemen met een afstand tot de arbeidsmarkt of inkopen bij sociale ondernemingen.

Momenteel kleven er enkele problemen aan SROI. Behalve verdringing en tijdelijkheid (‘draaieurconstructies’) is dat het ontbreken van een landelijk uniform beleid.

Flexibiliteit en verkokering

Sociaal ondernemers komen nogal eens met nieuwe oplossingen voor maatschappelijke problemen. Die passen niet altijd in bestaande kaders en richtlijnen. Nieuw beleid om met dergelijke initiatieven om te gaan, ontbreekt. Voorbeeld: een kringloopwinkel wil ook grof vuil door medewerkers met een beperking laten ophalen. Dat doorkruist contracten met bestaande afvalbedrijven en vraagt ook om overleg met milieudienst en sociale dienst, terwijl hiervoor geen regels of beleid zijn.

Bestaande regels en procedures doorbreken kost natuurlijk tijd en overleg. Naast fixers (welwillende begripende ambtenaren, die creatief meedenken) en meer flexibiliteit zijn er opties als: het Eindhovense “right to challenge” (bewoners hebben het recht om de gemeente uit te dagen bestaand beleid op andere manier in te steken), of het Amsterdamse project Ruimte voor Initiatief (gericht op het overnemen of aanvullen van gemeentelijke taken door maatschappelijke initiatieven).

Behalve gebrek aan flexibiliteit speelt ook verkokering (verschillende afdelingen) van de ambtelijke organisatie sociaal ondernemers parten. Zorgen voor één aanspreekpunt – een accountmanager dan wel een taskforce, projectgroep of netwerk binnen de gemeente – kan helpen bij het realiseren van een (meer) integrale benadering. Zij het dat schaalver-

grotting en regionalisatie (bijvoorbeeld sociaal werkbedrijf, zorg) nieuwe uitdagingen vormen voor (sommige) sociaal ondernemers.

Financiering

Van oudsher is het aantrekken van kapitaal vaak een knelpunt voor sociaal ondernemers. Alhoewel in sommige kringen een beeld bestaat van "subsidie-slurpers" speelt bij slechts 37% van de sociaal ondernemers de gemeente een rol bij de financiering, in de vorm van leningen en subsidies. "Voor sociale ondernemingen verschilt het financieel instrumentarium voor de fasen van ontwikkeling niet van dat van reguliere start-ups en scale-ups. In de startfase helpt het (...) als rekening wordt gehouden met een langere termijn tot winstgevendheid en lagere winsten die horen bij de focus op het maatschappelijke doel van de onderneming." Mogelijke instrumenten van gemeenten om sociale ondernemingen te ondersteunen zijn leningen, (start-)subsidies, inzet van arbeidsparticipatiegelden, No Risk-polis, advies, ondersteuning in natura (workshops, netwerkmogelijkheden, broedplaatsen).

Voor financiering kunnen sociaal ondernemers uiteraard gebruikmaken van crowdfunding of aankloppen bij de welbekende banken, fondsen (bijv. Oranjefonds, Start Foundation) en regionaal actieve impact investeerders, zoals corporate ventures (strategische alliantie met een grote onderneming: 'impact in ruil voor innovatie') en 'angels' (privépersonen, die tijdens de start- en vroege groeifase investeren).

Sinds enkele jaren bestaat er een nieuw fenomeen, namelijk Social Impact Bonds (SIB). Bij zo'n Bond sluiten een gemeente, een particuliere investeerder (kan ook een bank zijn) en een sociale onderneming een maatschappelijk prestatiecontract. Als de ondernemer de maatschappelijke doelen haalt, betaalt de gemeente de investeerder terug

(zie schema). Social Impact Bonds worden o.a. toegepast bij arbeidsintegratie, energiebesparing, zorg en schuldenproblematiek. Voorbeeld van zo'n SIB is de Colour Kitchen in Utrecht. Een ander interessant voorbeeld hiervan is de Social Impact Bond Jongvolwassenen: een samenwerkingsverband van Hengelo, Enschede en Eindhoven om jongeren met meervoudige problemen integraal en duurzaam te ondersteunen.

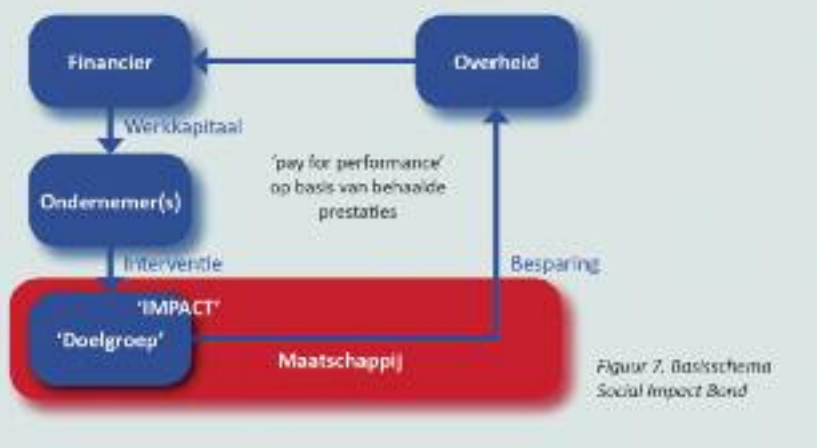
Kennis en mediastrategie

Zowel gemeenten als sociaal ondernemers geven aan – beide circa 75% - dat bij gemeenten geen of onvoldoende kennis aanwezig is over sociaal ondernemerschap. Kennis opbouwen kunnen gemeenten via een accountmanager, een interne projectgroep of via een externe route. Zo heeft de gemeente Maastricht broedplaatsen voor sociale ondernemingen gefaciliteerd, waardoor een fysiek ontmoetingsplatform is ontstaan. Evenals een samenwerking met andere partners zoals de kunstacademie en de universiteit, waardoor kennis en kunde bij sociaal ondernemers terechtkomt en sociaal ondernemerschap (door bijvoorbeeld studenten) gestimuleerd wordt. Anderzijds blijkt dat sociale ondernemingen extra vaardigheden en kennis nodig hebben voor het onderhouden van relaties met de zakelijke en publieke wereld.

Het hebben en uitvoeren van een duidelijke mediastrategie is primair een taak van sociale ondernemingen zelf en speelt vooral in hun ontstaansfase een grote rol. Aansprekende en verbindende verhalen vertellen, de juiste personen inzetten en een goede pitch neerzetten zijn onderdelen van die strategie. Ontwikkelen, overbrengen en overtuigen zijn belangrijke vaardigheden daarbij, vooral richting gemeenten, aangezien de doelen en hoe die gerealiseerd gaan worden door hen vaak niet begrepen worden.

Bovengenoemde tips en beleidssuggesties kunnen het ecosysteem van sociaal ondernemerschap versterken en verder stimuleren.

*Dit artikel is grotendeels gebaseerd op het rapport "Prille kansen: de samenwerking tussen sociale ondernemingen en gemeenten in Nederland" van PwC, maart 2018, en de Roadmap voor gemeenten – "Meer impact met sociaal ondernemerschap" (2e druk, Stedennetwerk G 40, februari 2018). Soms worden in dit artikel termen en voorbeelden genoemd zonder toelichting of uitleg. In de Roadmap zelf en in het digitale en openbare kennisdossier van het Stedennetwerk kun je veel meer hierover lezen: <https://www.g40stedennetwerk.nl/pijler/pijler-economie-werk#kennisdossiers>

Sociaal Ondernemen: van ambities naar meervoudige waardecreatie

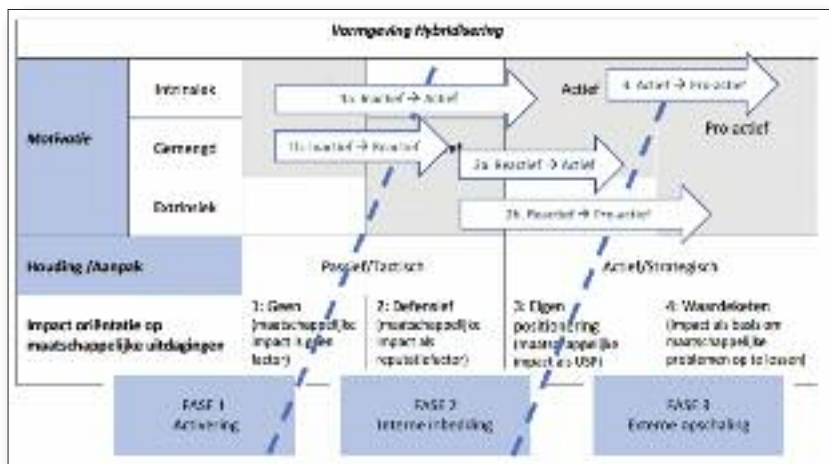
Organisaties die van oudsher gericht zijn op alleen het creëren van sociaal-maatschappelijke waarde voor de samenleving, zoals musea en welzijnsorganisaties, beginnen steeds meer principes van de commerciële markt te omarmen. Dit is met name een gevolg van de terugtrekkende overheid. Andersom zijn winstgerichte ondernemingen, door druk vanuit hun stakeholders en de veranderende maatschappij in het algemeen, zich ook steeds meer bewust van hun maatschappelijke positie en functie. Deze trend wordt in de literatuur aangeduid met de term ‘hybridisering’. Hybride ondernemingen zijn dus ondernemingen, die een bepaalde balans hebben gevonden tussen het creëren van financiële en maatschappelijke waarde. Hieronder vallen ook sociale ondernemingen, die door bevlogen ondernemers juist zijn opgericht om, met gebruikmaking van commerciële en marktprincipes, een bepaald maatschappelijk probleem op te lossen.

Tasneem Sadiq en Karen Maas

De vraag is dan natuurlijk waar deze aanpak dan uit bestaat. Wat doen zij anders dan niet-hybride ondernemingen, welke leiderschapstijl hanteren zij, en hoe ziet hun businessmodel en governance eruit? Deze en andere vragen zijn leidend in het onderzoek van Stichting Management Studies, uitgevoerd door Erasmus Universiteit Rotterdam in samenwerking met Social Enterprise.nl.

In dit onderzoek zijn de ervaringen en ‘verhalen’ van 25 managers, directeuren en ondernemers van 17 Nederlandse ondernemingen beschreven die ruimhartig hebben gesproken over hun ambities, dilemma’s en geleerde lessen. De ondernemingen zijn allemaal op een bepaalde manier hybride, maar hebben een andere startpositie gekend. De startpositie, het feitelijk gedrag, wordt bepaald door de interactie (en soms ook confrontatie) van de motivatie, houding en aanpak. Deze kan in vier standaardtypen worden onderscheiden, namelijk inactief, reactief, actief en pro-actief.

Fig. 1: De vormgeving van hybridisering, gebaseerd op de elementen motivatie, houding, aanpak en impact oriëntatie.

Elk van deze standaard typen vormen een uitgangspositie van waaruit de transitie richting sociaal ondernemen op een andere manier ingevuld zal moeten worden. Ook bepaalt deze uitgangspositie in hoeverre de intrinsieke/extrinsieke motieven van de ondernemer in de gaten moeten worden gehouden – ook door de ondernemer zelf – en wat de randvoorwaarden daardoor zijn om de aanpak van tactisch naar strategisch om te zetten en van ‘goede intenties’ naar ‘daadwerkelijke impact’ te laten evolueren.

Greep uit de resultaten

Het businessmodel van klassieke winst-gedreven ondernemingen is gericht op een gat in de markt, waar (genoeg) klanten bereid zijn voor te betalen. Het businessmodel van een sociale/ hybride onderneming is juist gericht op het maken van impact, waarbij winst niet het doel is maar een middel. Dit is niet alleen te zien bij Tony’s Chocolonely, maar ook bij Emma Safety Shoes en The Colour Kitchen. Dit zijn bedrijven die gestart zijn vanuit een sterke maatschappelijke oriëntatie. Ondernemingen met deze startpositie kennen uitdagingen die kunnen worden overwonnen door allianties met andere partijen te creëren. Het is daarbij belangrijk een juiste selectie van partijen te maken. Grote ondernemingen, die de stap willen maken van een reactieve naar een actieve houding zijn daarbij een potentieel goede business partner. Een goed voorbeeld daarvan is de The Colour Kitchen die nu samenwerkt met de Rabobank. The Colour Kitchen draagt bij aan de maatschappelijke doelstellingen van de Rabobank, terwijl de Rabobank de missie van The Colour Kitchen onderschrijft en onder de aandacht brengt van al haar werknemers. Dat creëert een versnellende werking en aanzienlijke doorgroeimogelijkheden voor de Colour Kitchen

Een sociale onderneming is geen gewone onderneming die probeert zeer duurzaam te zijn. ‘Being stuck in the middle’ – met teveel doelstellingen of te weinig focus – vormt een onvermijdelijk strategisch vraagstuk. Sociale ondernemingen zoeken daarbij de oplossing in het principe ‘impact first’, hun missie is het oplossen van een bepaald maatschappelijk vraagstuk. Idealiter vormt deze missie het DNA van het bedrijf en van het bedrijfsmodel, met name in leiderschapstijl en communicatie, en vormt impact meten en impactmanagement een integraal onderdeel van de management control cyclus. Ook zien we een vertaling in transparantie, in de governance van de onderneming, in de finan-

ciële kaders zoals het dividend- en beloningsbeleid, en in het HR-beleid.

Renewi, Vebego, FrieslandCampina en Alliander zijn zich in de afgelopen 5 jaar meer gaan richten op hun maatschappelijke oriëntatie, terwijl de financiële oriëntatie niet is veranderd. Emma Safety Shoes en Assembly Partners zijn zich meer gaan richten op zowel de maatschappelijke oriëntatie als de financiële oriëntatie. De Volksbank is zich meer gaan oriënteren op maatschappelijke waardecreatie en minder op haar financiële oriëntatie. Triodos, Schoongewoon en Eneco Groep zijn niet veranderd in hun oriëntatie in de afgelopen jaren. De rol van leiderschap is sterk verbonden met de fase van hybridisering waar de onderneming in zit en de aard van de onderneming. Zo zien we bij de ondernemingen vaak dat er eerst op interne inbedding en stroomlijning wordt ingezet, wat ook goed past bij de fases van hybridisering (zie figuur 1). Dit zien we sterk terugkomen bij FrieslandCampina, waar een belangrijke taak van de leider is om de inbedding van verantwoord ondernemerschap in de organisatie te faciliteren. Bij o.a. de Volksbank, Vebego en The Colour Kitchen zien we dat dit niet top-down wordt opgelegd, maar in nauwe samenwerking met de interne organisatie bottom-up wordt opgebouwd.

We zien wel bij de hybride bedrijven meer ruimte voor zelfsturende teams. Ook de Rabobank, die als coöperatie veel leden heeft, geeft de lokale banken veel vrijheid in hun duurzaamheidsbeleid. Op die manier wordt getracht om weerstand weg te nemen. Bij de sterk maatschappelijk georiënteerde bedrijven zien we dat de drang naar aansturing en controle vaak lager is en er veel ruimte is voor informele sturing of zelfsturing. Zo geeft Tony's Chocolonely aan dat ze niet geloven in controle en bij Schoongewoon nemen de schoonmakers zelf beslissingen over hun coöperatie. Er lijkt geen 'one

size fits all' aanpak te zijn voor de governance van een hybride onderneming. De keuze voor een aanpak zal moeten plaatsvinden vanuit de motivatie, het leiderschap en de cultuur van een onderneming.

Tips voor meervoudig rendement

De top 5 tips om te groeien naar meervoudig rendement, waarbij maatschappelijke ambities worden gecombineerd met financiële waarde, zijn als volgt.

- 1 Ken je beginsituatie: weet waar je vandaan komt en probeer dit niet onder het tapijt te vegen (als dit bijvoorbeeld minder aansprekend is dan je zou willen);
- 2 Wees selectief in inspiratiebronnen: neem de voorbeelden van andere ondernemingen alleen over als zij eenzelfde aanvliegroute hebben: kleine sociale ondernemingen vormen niet echt een voorbeeld voor grote ondernemingen of voor de hybride strategieën van MKB's; ze kunnen wel fungeren als inspiratiebron;
- 3 Gebruik je invloed voor agendasetting: sociale ondernemingen laten zien dat bepaalde maatschappelijke thema's op een ondernemende wijze kunnen worden aangepakt; hun invloed op grote ondernemingen is daarom vooral agendazettend;
- 4 Motivatie doet ertoe: alleen die ondernemers die sterk intrinsiek gemotiveerd zijn (en vol houden door middel van slimme strategieën) blijken de overgang naar sociaal ondernemen ook daadwerkelijk te kunnen maken;
- 5 Maatschappelijke oriëntatie moet positief werken: vanuit negatieve motieven (doemscenario's en externe druk) blijkt het heel lastig te zijn om voorbij een reactieve houding te komen.

Tasneem Sadiq is promovendus op het onderwerp Social Entrepreneurship bij de Rotterdam School of Management, Karen Maas is directeur van het Impact Center Erasmus, een onderzoekscentrum van de Erasmus Universiteit Rotterdam.

De resultaten van dit onderzoek zullen op 21 juni worden gepresenteerd tijdens de boeklancering.

Conjunctuur Beker Strijd

Op 18 april jl. vond de prijsuitreiking van de Conjunctuur Beker Strijd (cursusjaar 2017/2018) plaats bij het CBS in Den Haag. Van de drie finalisten werd Thorbecke VO, klas H5econ4 uit Rotterdam derde en eindigde Sint-Maartencollege klas 6Veco8 uit Voorburg op de tweede plaats. Winnaar was klas 6 van het Gymnasium Coleanum, Zwolle.

Nieuwe ronde

Vanaf mei kunnen docenten klassen, groepen inschrijven voor de Conjunctuur Beker Strijd 2018/2019. De wedstrijd is vooral bedoeld voor bovenbouwleerlingen HAVO/VWO en sluit goed aan bij het concept 'Goede tijden, slechte tijden' in het lesprogramma. Klassen, groepen moeten hun voorspellingen vóór 1 oktober 2018 inleveren. Voorjaar 2019 wordt de uitslag bekend gemaakt. Het reglement, de conjunctuurindicatoren, een praktische handleiding en verdere informatie kun je vinden op <https://www.cbs.nl/nl-nl/onze-diensten/in-de-klas/conjunctuurbekerstrijd>

Moderne vorm van naoberschap

Vanof oude tijden was den noaberschap nen heel rumen en diepgoanden vörm van noaberhulpe, dee onmisbaar was veur bewoners van boerderi-jen en in darpen dee neet konden rekkenen op gode openbare veurzeningen.

Het Twickel College in Hengelo is een middelbare school waar van oudsher vaak wat meer de kinderen uit de dorpen en steden uit de omgeving kwamen. Nog steeds zijn er veel leerlingen, die het naoberschap en de naoberplicht met de paplepel mee hebben gekregen.

Jan van den Bos*

Naoberschap betekent eigenlijk niet meer dan de "plicht" om elkaar te helpen, vooral daar waar de overheid de voorzieningen niet voor elkaar heeft. Met het verder terugtrekken van de overheid zie je steeds meer ondernemers, die in het gat springen en steeds vaker een onderneming beginnen met als oogmerk het oplossen van een maatschappelijk probleem, het zogenaamde sociaal ondernemen. Je zou het met een beetje fantasie modern naoberschap kunnen noemen.

Wat is sociaal ondernemen?

Er zijn meerdere definities van sociaal ondernemen. Wij nemen de definitie van Willemijn Verloop uit het boek "Verbeter de wereld, begin een bedrijf". Een sociale onderneming lost (gedeeltelijk) een maatschappelijk probleem op, waarbij de impact belangrijker is dan de financiële winst, de ondernemer een product en dienst levert, (grotendeels) zelfvoorzienend is (geen subsidies) en een sociale handelwijze heeft (transparant, winst in dienst van missie, evenwichtige zeggenschap, fair naar iedereen, oog voor ecologische voetdruk). Naast sociaal ondernemen zie je ook maatschappelijk verantwoordelijk ondernemen (gericht op economische prestaties (profit), met respect voor de sociale kant (people), binnen de ecologische

randvoorwaarden (planet)) en circulair ondernemen (tijdens het ondernemen de herbruikbaarheid van producten en grondstoffen te maximaliseren en waardevernietiging te minimaliseren).
Waarom sociaal ondernemen?

Ondernemers zijn altijd mensen waar je er gelukkig van wordt. Ze kunnen erg mooi en gepassioneerd vertellen over hun beroep. Sociale ondernemers zijn nog gepassioneerder (waar dat al kan). Wij denken dat het leerlingen later gelukkiger en meer in balans maakt. En ook het paternalistische motief dat wij denken dat wij weten wat goed voor ze is, is van belang. Twickel is een Carmel school en sociaal ondernemen past ook bij het gedachtengoed van de Karmelieten, die heel de mens centraal stellen.

Wat doen wij?

Bij Twickel Hengelo is sociaal ondernemen opgenomen in het curriculum. Wij hebben zelf een aantal lessen gemaakt over sociaal ondernemen, maar ook circulair ondernemen en maatschappelijk verantwoord ondernemen. In de eerste klas doen onze leerlingen het project Rubberduckie van My circular future, waarbij de leerlingen bewustzijn wordt bijgebracht. In de tweede klas zijn we momenteel nog aan het ontwikkelen. In de derde klas hebben wij het project Ruilen, waarbij onder meer kredieten voor ondernemers in derde wereld landen centraal staat. In de bovenbouw geven we in de business school de cursus ondernemersvaardigheden voor alle leerlingen. Bij die cursus moeten zij een bedrijf beginnen. Vroeger was dat altijd een commercieel bedrijf, maar de laatste jaren is dat een sociale onderneming. Voor dat bedrijf moeten ze een canvas invullen, pitchen een reclame maken. De betere bedrijven gaan meedoen met het Saxion startup programma.

Twickel Business Challenge

Na meerdere jaren ervaring business school en zien dat de motivatie minder werd, is de Twickel Business Challenge geboren. We starten met een groep van ongeveer 200 leerlingen (alle vierdejaars met economie/m&o) en tweewekelijks doen we een challenge. Leerlingen die niet voldoen, vallen af. Een soort idols dus. Op deze manier houd je alleen gemotiveerde goede leerlingen over.

De eerste challenge is een persoonlijk canvas maken, daarna een netwerk bouwen met LinkedIn. Deze challenge ging een beetje "mis": een leerlinge bouwde een netwerk van 751 contacten in drie middagpauzes door met iedereen een connectie te willen. De derde challenge is de "sociaal on-

ndernemen challenge". Leerlingen krijgen eerst van ons workshops rond sociaal ondernemen en daarna moeten ze zelf een maatschappelijk probleem vinden en dat oplossen. Ze moeten daarbij het probleem omschrijven en uitleggen dat het product/de dienst zowel een technisch haalbare als commercieel haalbare oplossing is. De leerlingen die overblijven worden in groepen opgedeeld op basis van hun persoonlijke canvas uit de eerste challenge). In deze groep kiezen ze zelf het in hun ogen meest kansrijke bedrijf. Vullen met hun groep het business canvas model in voor het bedrijf. Dan gaan ze aan de hand van dit canvas pitch en maken na de pitch een tv-reclame. De canvas, de pitch, de commercial zijn de volgende challenges. Elke keer is er een combinatie van hoor- en werkcolleges, die ze voorbereid op de challenges. De leerlingen kunnen dan eventueel later als profielwerkstuk hun bedrijf werkelijk beginnen of verder uitwerken.

Opvallend

Vooraf dacht ik dat het voor leerlingen een stuk moeilijker zou zijn om aan goede onderwerpen te komen. Ze hadden immers minder keuzemogelijkheden. Het bleek echter dat het voor leerlingen makkelijker was. Het denken vanuit problemen naar een oplossing, ging ze makkelijker af. We kregen meer afwisselende en betere ideeën. De volgende ideeën zijn we tegengekomen: een lunchroom met troosthonden uit het asiel, een callcenter met blinden, een klus- en tuinbedrijf voor arbeidsongeschikte jongeren, meubels gemaakt van plastic uit de plastic soup, place@thetable om etentje tussen burens en ouderen mogelijk te maken, en bejaardenvilla's d.w.z. full-service extreem luxe woningen voor bejaarden die nog wel zelfstandig willen wonen, maar het eigenlijk niet kunnen.

Belangrijk

Op zich is het voor leerlingen niet lastig om te zien hoe belangrijk sociale ondernemingen zijn. Ook snappen ze meestal wel waarom we het meer over sociaal ondernemen hebben. Alhoewel we wel een keer een boze ouder op 10 minuten gesprek hebben gehad die vond dat al die liefdadigheid niet paste bij economie (verwongen beeld hebben mens soms van ons vak). Meestal worden leerlingen heel blij van sociaal ondernemen en het helpen van mensen. Wij denken ook dat het komt, omdat het voor leerlingen makkelijker is om te denken van hoe kan ik een oplossing bedenken voor een probleem, dan hoe verkoop ik een nieuw product.

Wat we wel merkten is dat veel leerlingen heel snel teruggrijpen naar de subsidiestroom. Of waarom de overheid moet snappen dat het belangrijk is en dat die het moet betalen. Dat een sociale onderneming los van deze stromen moet (proberen te) opereren vinden ze moeilijk en vergt nog even wat aandacht.

Andere business modellen

Naast de duidelijkheid over de overheidsstromen is het belangrijk om ook inzicht te geven in alternatieve business modellen. Juist sociale ondernemingen maken vaak gebruik van dit soort modellen. Denk aan:

- Gesloten kringloopmodel of grondstofterugwinning; waarbij men poogt om geen verspillingen meer te doen binnen de kringloop;
- Product-als-dienstmodel; waarbij abonnementen in plaats van producten worden verkocht;
- Deelplatformen; waardoor niet iedereen producten moet aanschaffen;
- Levenscyclusverlenging, waardoor producten langer mee kunnen.

Door meer over deze business modellen te vertellen komen er ook weer nieuwe inzichten bij leerlingen waardoor ze eerder op interessante ideeën komen.

Conclusie

Ik zou iedereen aanraden om ook iets met sociale ondernemingen te gaan doen. Jij en je leerlingen worden er een stuk gelukkiger van. Weet je niet hoe je moet beginnen? Lees het boek van Willemin Verloop of bekijk de website <https://www.social-enterprise.nl/> Daar staan zoveel voorbeelden, dat je gelijk weet hoe het kan.

Daarnaast denk ik dat er scholen zijn die veel verder met sociaal ondernemerschap zijn. Ik nodig ze uit om ook hun verhaal te doen in TEO.

* Met dank aan m'n collega's Marc Bolscher, Rens Haarhuis en Jorien Somhorst.

Wij van de HBS, Roelof Bouwman en Henk Steenhuis, ISBN 978-90-290-9131-2, Meulenhoff Boekeryj bv, Amsterdam, 2017, 272 blz., € 19,99.

Nostalgie naar “de beste school”

Voor velen uit de huidige generatie zal het woord HBS nog wel een bekende klank hebben, maar inhoudelijk zal het voor hen een leeg begrip zijn. Voor ouderen, waaronder uw recent, vervult het woord alleen al de gedachten met nostalgie. Als je dan ook nog de ondertitel leest, móet je dit boek wel ter hand nemen: “Terug naar de beste school van Nederland”. En ongemotiveerd knik ik bij mezelf, en denk ik “Ja, zo is het”. Het boek vult een lacune op in de geschiedschrijving van het Nederlandse onderwijs, het is per slot van rekening het eerste boek waarin de historie van de HBS op aanstekelijke wijze wordt beschreven.

Een eerbiedwaardig instituut, bedacht en ingevoerd door de vermaarde Thorbecke in de tweede helft van de 19e eeuw. En dit schooltype heeft het uitgehouden tot 1974. Iets meer dan honderd jaar. Een glimlach trekt over je gezicht als je de betekenis van die drie letters nog eens uitspreekt Hogere Burger School, een school voor de hogere stand. En dat doet mij dan weer denken aan mijn oude rector (dr. Tosseram uit Utrecht), die het nodig vond om af en toe ons leerlingen vermanend toe te spreken in deze letterlijke bewoording: “Jongelui, gedraag je in de pauze, want denk er aan dat wij een school van standing zijn”. Een andere tijd met andere gewoonten en andere taaluitingen dan in deze 21ste eeuw.

De HBS was een kind van de toenmalige tijd: naast het gymnasium dat bedoeld was als voorbereiding voor de geleerde stand, moest er een school komen als hogere opleiding ter voorbereiding op de praktijk van het beroepsleven in de volle breedte. HBS'ers werden zo voorbereid op belangrijke posities in de maatschappij. Vanaf het begin van de 20ste eeuw kregen gediplomeerden langzamerhand ook studierechten aan de universiteit. Vermaarde Nederlandse Nobelprijswinnaars hebben hun opleiding op de HBS genoten.

Dit is een illustratie van het feit dat de HBS in de loop van die honderd jaar beslist geen verkalkt instituut is geworden: veel vernieuwingen en veranderingen vonden hun plek in dit schooltype, zowel organisatorisch als inhoudelijk.

Organisatorisch door naast de driejarige HBS ook een vijfjarige HBS te introduceren. Deze laatste is al snel dominant geworden. Maar ook de splitsing tussen een A- (literair economisch) en een B-afdeling (natuurwetenschappelijk) was een aanpassing aan de behoeften van de maatschappij. Inhoudelijk zijn er in de curricula van de verschillende vakken

door de jaren heen telkens weer vernieuwingen aangebracht.

De lijst van vakken zal menig scholier van nu de rillingen over de rug doen lopen: niks geen vakkenpakketten van een 6-tal vakken, iedere leerling volgde zo'n 13 vakken en deed daarin ook examens. De schampere opmerking dat het niveau er dan wel naar zou zijn, moet zo snel mogelijk naar het rijk van de fabeltjes verwezen worden.

Deze hele geschiedenis, van Thorbecke tot Cals (Mammoetwet) komt in dit boek aan de orde. Niet als een droge dorre opsomming, maar door levendige verhalen van oud-leerlingen en tijdgenoten. Verhalen en herinneringen van Maarten 't Hart, Wille van Ammelrooy, Freek de Jonge, Frits Spits, Neelie Kroes, Gerrit Zalm, Hedy d'Ancona, Maarten Spanjer, Herman Koch en Jan Mulder, maken van het boek een smakelijk en fotografisch geheel. Een beetje anekdotisch, maar dat verhoogt de aantrekkelijkheid juist.

Daarnaast hoofdstukken over datgene wat de HBS heeft gekenmerkt: Thorbecke, de exacte vakken, de economisch maatschappelijke vakken, het literatuuronderwijs, de schoolgebouwen, de kwaliteit van de docenten, HBS in 'Indië' en de examens om maar een paar onderwerpen te noemen.

Beoordeling

Het boek is prachtig uitgevoerd: harde kaft, veel illustraties waaronder portretten, een lijst van scholen, literatuuropgave en een illustratieverantwoording. Taalkundig leest het boek als een trein. Kortom, een geweldig boek dat ik ieder kan aanraden. De oudere generatie zal er van smullen vanwege de vele herkenningspunten, de jongere generatie zal met verbazing lezen hoe modern de onderwijsinhouden toen al waren en hoe tijdsbestendig de onderwijsproblematieken in wezen zijn. De oudere generatie zal met instemming de ondertitel onderschrijven, de jongere generatie zal die oude HBS met nieuwe ogen gaan zien. Veel van de ideeën van toen zijn namelijk gemakkelijk te transponeren naar de situatie van nu. En staan op de schouders van hen die ons voorgingen, misstaat niemand.

Wim Kleijne

Zelf een artikel schrijven? Neem contact op via redactie@vecon.nl

**Ware Winst, Gemene – Goed – Economie – als wegwijs-
zer***, Christian Felber, ISBN 9789062240296, uitgeverij
Jan van Arkel, 2017, 256 pagina's, € 19,95.

Naar een economie ten dienste van de samenleving

Het is dinsdag 6 maart jl. Plaats: De Minard Schouwburg in Gent, een zeer klassieke, met ook van die dubbele balkonringen, waar een gemiddeld mens als een TEO-redacteur zijn benen niet kwijt kan. In één klap wordt duidelijk dat het gebruik van een binocle vroeger geen overbodige luxe was.

Schrijver Felber, Oostenrijkse politieke wetenschapper verbonden aan de Universiteit voor Economie in Wenen, treedt er op in een lange reeks van lezingen all over the world. Hij betreedt verrassend het podium met een heuse handstand-overslag, overde-kop. Daarmee wordt de werking en resultaten van de huidige wereldwijde kapitalistische, zogenaamde 'vrije', markteconomie gesymboliseerd: **doel en middelen worden volledig verwisseld, op de kop gezet**. In een markteconomie is geld geen (ruil)middel, maar voor producenten **doel** op zich. Onder het mom dat daardoor het meest efficiënte productiesysteem tot stand komt, gaan ondernemers in volle concurrentie rücksichtslos voor geld-accumulatie, met een almaar groeiende inkomensongelijkheid als gevolg. Welke productie daarvoor moet dienen, doet niet ter zake. De betalingsbereidheid bepaalt dat. Bijzonder veel mensen, die onvoldoende geld en dito koopkracht bezitten, blijven met hun behoeftes op hun honger zitten.

De werking van het systeem kan met als voorbeeld de positie van de overgrote meerderheid van werknemers verbeeld worden. Om economisch te overleven, moet die zich bij een ondernemer aanbieden. Er is geen andere keus. Voor de productie waarmee zoveel mogelijk winst gemaakt wordt, heeft de ondernemer werknemers nodig, die hij tegen een zo laag mogelijk loon in dienst zal willen nemen. Al was het maar om concurrenten voor te zijn, en zijn marktpositie te verbeteren en marktaandeel te vergroten. De werknemer moet zich aanpassen aan de productiewensen en -omstandigheden van de werkgever. Bij verhevigde concurrentie moeten ze (massa)ontslag accepteren, als grote bedrijven via hun CEO's – met veelal een geestelijke stoornis, waardoor ze zonder wroeging dergelijke besluiten kunnen uitvoeren – daartoe overgaan. De term 'moderne slavernij' is op zijn plaats. Vervolgens kan de werknemer met dat loon slechts die producten kopen, waarvan de prijzen ervan binnen zijn beperkte budget vallen. Op deze manier worden voor de werknemer noch samenleving de gewenste goederen geproduceerd. De kapitalistische markteconomie leidt via allerlei

hefboomwerkingen tot verdere accumulatie van geld en macht. Felber maakt de lezer dit alles wetenschappelijk geschraagd haarfijn duidelijk. Slechts het eerste en laatste hoofdstuk heeft hij hiervoor nodig. In dat laatste hoofdstuk gaat hij in op een reeks traditionele argumenten zowel pro huidige markt als anti het Gemene-Goed-alternatief. (Wie daarover meer wil weten kan putten uit eerder werk van zijn hand 1))

Voor de lezer van dit blad interessant: Als verklaring voor o.a. de acceptatie van het kapitalistische marktsysteem noemt hij 'indoctrinatie' via de opvoeding en het onderwijs. Voor het alternatief van de Gemene-Goed-Economie (zie verder) speelt datzelfde onderwijs, inclusief docenten dus, een belangrijke rol.

Zijn uiterst heldere en leesbare analyse van de ontwikkeling van het actuele economische systeem is vergelijkbaar met flink wat recente degelijke publicaties van maatschappijwetenschappers, waaronder veel historici. In deze TEO-rubriek heeft de lezer recensies daarvan tot zich kunnen nemen.

Gemene-Goed-economie

Eindigen veel kritische wetenschappelijke analisten van de huidige zich ontwikkelende economische orde met doodweg een punt, formuleren anderen een revolutie en komen weer anderen met een wazig, dromerig en mythisch alternatief. Felber doet iets anders. Hij schetst zeer leesbaar en onderbouwd een heus en reëel alternatief. Namelijk de (structuur van de) 'Gemene-Goed-Economie', en hoe die stukje bij beetje kan worden bereikt. In die economie zijn de economische wegwijzers 180 graden gedraaid. In de Gemene-Goed-Economie krijgen mensen de ultieme invloed op de op menselijke behoeftes gebaseerde productie. Het aantrekkelijke van het alternatief is het evolutionaire karakter ervan. Er hoeft niet gewacht te worden op, dan wel gevochten worden voor, een revolutionaire omwenteling. Want in de geschiedenis is bewezen dat, evenals het actuele kapitalistische marktsysteem welke maatschappelijke revolutie dan ook, tot geweld, agressie van én dictatoriale overheersing over burgers leiden.

Het beschrijven van dat alternatief vergt teveel ruimte om het in deze recensie te doen. Daarvoor zal de geïnteresseerde lezer dus zelf het (leesbare) boek ter hand moeten nemen. De basis voor zijn effectieve alternatief, zijnde de (evolutionaire) werkelijke behoeftes en werkelijk gedrag van mensen, wordt wetenschappelijk onderbouwd en met uit het leven gegrepen data ondersteund. De mens blijkt een sociaal wezen, handelt naar wens collectief, in onderlinge samenwerking. Met de vele reeds bestaande praktijkvoorbeelden

Doorlezen op pagina 41

AEEE-conferentie 2018:

“To change or no to change, that’s the question”

is de pakkende titel van de 22e Conferentie voor Europees Economisch Onderwijs, die van 22 tot en met 25 augustus plaats vindt in Kopenhagen, Denemarken. Een evenement georganiseerd door de Association for European Economics Education (AEEE), waarbij de Vecon is aangesloten.

Pal Rikhardsson

Voor deze conferentie zijn we vier dagen te gast op het Ørestad Gymnasium, een moderne school met een focus op technologie. Een school waar onderwijs niet gevormd wordt door vaste klasopstellingen, maar waar lokalen slechts dan gecreëerd worden als ze het onderwijsproces dienen. De school bestaat sinds 2005 en is éénvan de eerste scholen ter wereld die volledig digitaal is gegaan. Naast die focus op technologie wordt er veel aandacht besteed aan de ontwikkeling van leerlingen als mens. Een school die midden in de transitie van het onderwijs staat en daarom als geen ander de gastvrouw kan zijn voor deze conferentie met de ondertitel “Economics and Business Education in a transforming society”.

Michael Wohlgemuth

De conferentie wordt verzorgd voor én door deelnemers, en is opgebouwd rond drie actuele hoofdthema's, namelijk: Bedrijfseconomie, financiële geleerdheid en ondernemerschap, de economie en de maatschappij, waaronder duurzame ontwikkeling en alternatieve lesbenaderingen. Elke dag zal een keynote spreker zijn licht over één van de thema's laten schijnen, gevolgd door een workshop, verzorgd door AEEE, die laat zien hoe het door de keynote spreker aangeroerde onderwerp is te vertalen naar de lespraktijk van vandaag. Daarnaast zal een scala aan workshops aangeboden worden door deelnemers aan de conferentie.

Keynote sprekers

Op dit moment zijn er twee keynote sprekers bekend. De eerste is de Pal Rikhardsson Phd, hoofd van de School of Business van de Universiteit van

Reykjavik. Hij heeft 25 jaar praktische en academische ervaring in technologie en duurzaamheid en zal hieruit geleerde lessen met de deelnemers delen.

De tweede - momenteel bekende - spreker is Prof. dr Michael Wohlgemuth, een bekende Duitse econoom, lid van de denktank “Open Europe Berlin”, die zal ingaan op de Brexit en de toekomst van Europa.

Omdat de conferentie voor en door deelnemers is, is de organisatie altijd op zoek naar inspirerende verhalen van docenten en onderzoekers. Ben jij iemand of ken jij iemand die zijn of haar kennis wil delen, dan kun je dat via de website kenbaar maken aan de organisatie, die je met open armen zal ontvangen. Je kunt een bijdrage aanmelden als lezing (20 minuten), als interactieve presentatie (45 minuten) of als workshop (70 minuten)..

Internationaal

Hoewel het een Europese conferentie is, zijn er ook vaak deelnemers uit andere delen van de wereld. Zo zijn er in Kopenhagen naast Europese bijdragen ook bijdragen uit Zuid-Afrika en Canada. In Kopenhagen kun je dan ook kennismaken met onderwijspraktijken uit de hele wereld (voornamelijk Europa). Tevens kun je tijdens de sociale activiteiten op woensdag- en vrijdagavond en het sociale evenement (inclusief conferentiediner) op donderdagavond netwerken met collega's uit andere landen

Bij de deelnemersbijdrage van de conferentie - € 295 (tot 1 juni, daarna € 325) is de verzorging van de inwendige mens tijdens de koffie-, de lunchpauzes, de sociale activiteiten inbegrepen, evenals het sociale evenement, inclusief het diner op donderdagavond.

Wil je je aanmelden voor de conferentie, een bijdrage leveren in de vorm van een lezing, presentatie of workshop of meer weten, ga dan naar <https://www.economicseducation.eu>

Elektronisch factureren op basis van UBL: centrale regie ontbreekt

Onder de noemer „EN 16931” is in Europa gewerkt aan het maken van één norm voor elektronisch factureren (met als syntaxen UBL en UN/CEFACT). Er wordt hierbij gesproken over een „kernfactuur”. De Europese richtlijn 2014/55/EU „Directive 2014/55/EU on electronic invoicing in public procurement” schrijft voor dat in ieder geval alle aanbestedende diensten in de EU met deze nieuwe norm en bijbehorende syntaxen moeten gaan werken vanaf medio april 2019.

Gerard Bottemanne

Hiermee zou aan de verscheidenheid van UBL-implementaties een eind moeten komen. De praktijk wijst uit dat op korte termijn het aantal verschillende implementaties alleen maar toe zal nemen en het is nog maar de vraag of dit in de toekomst zal verbeteren. Een en ander wordt hierna onderbouwd.

In Nederland zijn meerdere implementaties van UBL facturen voorhanden, zoals de meeste leveranciers van administratieve software op dit moment een subset van UBL 2.0 of 2.1. hanteren, al dan niet gebaseerd op SI-UBL. De Nederlandse Rijksoverheid kent zelfs een eigen subset onder de naam UBL-OHNL. Het is de vraag wanneer deze subsets allemaal het veld hebben geruimd voor de norm EN 16931.

CIUS

Betrokken EU-landen hebben de mogelijkheid om inperkingen te doen op de norm EN 16931 door optionele velden van de kernfactuur verplicht te stellen of door een specifieke invulling te eisen van de optionele velden. We noemen dit CIUS (Core Invoice Usage Specification). Dit kan per land of (groep) ontvanger(s) bepaald worden. Hiernaast kennen we “extensies”, zijnde een uitbreiding van de kernfactuur, bilateraal of sectorgewijs overeen te komen.

CIUS & Extensies brengen dus uitzonderingen op de standaard met zich mee. In de praktijk ontstaan er dan meerdere afwijkingen op de norm EN 16931 en kun je je zelfs afvragen of er geen wildgroei van afwijkingen ontstaat in de praktijk.

Vanuit de Europese Commissie is een gemeenschappelijk overzicht aanwezig van EU CIUS en extensies, te weten: Community-driven Registry of CIUS (Core Invoice Usage Specifications) and Extensions. Op dit moment (februari 2018) bevat het

overzicht al tien voorstellen voor een CIUS en/of extensie op de standaard. Zie WIKI UBL via www.ublketentest.nl voor een verwijzing.

Creditnota

In Nederland wordt in boekhoudsoftware een creditnota in de regel op dezelfde wijze verwerkt als een gewone factuur. Dat geldt ook als de factuur in UBL is opgesteld. Behoudens dat de factuurbedragen negatief (credit) zijn. Op een creditnota in PDF worden bedragen in de regel ook negatief weergegeven (met de tekstaanduiding “creditnota”). Onder meer bij onze zuiderburen in België wordt bij een creditnota in UBL gewerkt met een apart factuurtype. Factuurbedragen zijn dan positief, net als bij een gewone factuur. Bij het verwerken in de boekhouding moeten de factuurbedragen dan eerst negatief gemaakt worden. Boekhoudsystemen moeten met beide systemen rekening houden op basis van het factuurtype, hetgeen nu nog niet altijd het geval is.

BTW

Ook op het gebied van BTW valt nog wel wat te harmoniseren. Zo kennen we in Nederland de margeregeling waarmee niet goed rekening is gehouden binnen EN 16931 en meerdere BTW-percentages (komt voor in meerdere landen) vallen nu allemaal onder de BTW-code “S(taandaard)”. De vraag is of dit laatste echt gewenst is.

UBL Readiness Monitor

Tijdens het afgelopen Seminar: elektronisch factureren in de praktijk, dat is gehouden op 13 december 2017 te Hoevelaken, is bovenstaande ook aan de orde gebracht. Ook is de UBL Readiness Monitor (Nederland) aan de orde geweest met belangrijke aanbevelingen, waar onder:

- Zorg dat uiterlijk 1 januari 2018 duidelijkheid is welke eventuele extra eisen gesteld worden (CIUS en extensies), vanuit met name de overheid aan de standaard EN-16931 in relatie tot UBL-facturen. (1 feb 2018 nog onderhanden).
- Zorg dat er uiterlijk 1 januari 2018 voldoende documentatie is op basis waarvan softwareleveranciers de standaard EN-16931 met de syntax UBL kunnen implementeren binnen hun software. Waarbij tevens validatieservice en testservice is geregeld en helpdeskfaciliteit. Rekening houdend

Wat doet de VECON voor je?

met de in de praktijk gehanteerde factuurscenario's. (1 feb 2018 nog onderhanden).

- Laat de Nederlandse overheid een echte voortrekkersrol vervullen als het gaat om de implementatie van UBL op basis van EN 16931. Niet enkel vanuit hun eigen belang, maar vanuit het belang van het Nederlandse bedrijfsleven. Zowel voor de ontvangst en afhandeling van inkomende facturen, maar ook voor het versturen van uitgaande facturen. Zorg mede dat de afwijkende variant UBL-OHNL zo snel mogelijk uit gefaseerd wordt. (1 feb 2018 nog onderhanden).
- Houdt afstemming met de implementatie van EN 16931 in andere Europese landen, zodat facturen vanuit en naar deze landen zo min mogelijk een belemmering vormen. Denk bijvoorbeeld aan de wijze waarop sommige landen (onder andere België) de creditnota afhandelen. (in de basis geregeld via een gemeenschappelijk overzicht van de Europese Commissie, zoals eerder genoemd).

De complete UBL Readiness Monitor is gratis op te vragen via www.ublketentest.nl.

Conclusie

Elektronisch factureren op basis van UBL, zowel uitgaand als inkomend staat volop in de belangstelling en wordt omarmd door vele leveranciers van boekhoudsoftware en andere softwaretoepassingen. Voorkomen moet worden dat er teveel UBL varianten ontstaan en er moet een centrale regie komen om alle participanten (zoals overheden, softwareleveranciers, ondernemers en onderwijsinstellingen) tijdig, juist en volledig te informeren. Via onze websites www.ublketentest.nl en www.softwarepakketten.nl zullen we u zo goed mogelijk op de hoogte houden.

Gerard Bottemanne, Onderzoeksbureau GBNED,
www.softwarepakketten.nl.

De VECON is de vereniging van docenten in de economisch-maatschappelijke vakken en in de economische beroepsgerichte vakken. Met de VECON kun je de ontwikkelingen in je vak volgen door:

- het tweemaandelijks vakblad "Tijdschrift voor het Economisch Onderwijs" (TEO, 118e jaargang);
- de website / communicatieplatform www.vecon.nl met nieuws, agenda plus links naar scholingsbijeenkomsten, eigen activiteiten, kennisbank, leermiddelen en fora;
- de digitale nieuwsbrief met recenter nieuws;
- delen van kennis en ervaringen via de kennisbank, en discussie via fora en sociale media zoals Facebook en twitter;
- bijeenkomsten over vakinhoud, didactiek en veranderingen daarin.

Examens

Direct na de schriftelijke centrale examens in de economische vakken houdt de VECON speciale bijeenkomsten in het land. Zo worden voor HAVO/VWO-docenten examenbesprekingen georganiseerd, met daarnaast een forum op onze website www.vecon.nl

Ook voor docenten in het VMBO wordt naast de examenbesprekingen (TL/GL) - informatie over de examens gegeven via de website. Er wordt informatie uitgewisseld via enquêtes en via een forum op de website. Doel is dat docenten hun meningen kunnen vergelijken en hun standpunten innemen met betrekking tot de examencorrectie. De bevindingen worden door de VECON doorgegeven aan de CvTE en het Cito.

Studiedag

De VECON organiseert jaarlijks in maart een studiedag, waarop een actueel vakinhoudelijk thema centraal staat. Dan vindt ook de algemene ledenvergadering plaats, voorafgegaan door sectievergaderingen.

Overleg

De VECON geeft actief richting aan het ontwikkelen van de inhoud van leerplannen, examenprogramma's en profielen. Daartoe participeert de VECON in vele vormen van overleg, zoals met het ministerie van OCW, de SLO, het Cito, de CvTE, de lerarenopleidingen, de instellingen die nascholing verzorgen en het vervolgonderwijs. De VECON neemt ook deel in het Platform van vakinhoudelijke Verenigingen in het Voortgezet Onderwijs (VVVO).

Vragen? Dan kun je terecht bij de bestuursleden. Achterin dit tijdschrift en op de website vind je hun namen en (email-)adressen.

farcebook

Formatief toetsen op Marianum

Marianum is een brede scholengemeenschap (vmbo-havo-vwo) met ruim 1800 leerlingen verdeeld over twee locaties, één in Groenlo en één in Lichtenvoorde. Het is een school met aardige, goedwillende leerlingen, hardwerkende docenten en een duidelijke visie op onderwijs. Op Marianum willen we kwalitatief hoogwaardig onderwijs verzorgen, dat recht doet aan verschillen en waarin jonge mensen tot hun recht komen. Onderwijs dat deze jonge mensen (meer dan) voldoende bagage geeft voor het leven en voor de echte wereld en dat uitgaat van gelijke kansen voor alle leerlingen. Dit alles binnen de professionele cultuur van een lerende, ontwikkelingsgerichte organisatie.

Christel Wolterinck

Gedeelde verantwoordelijkheid

In 2018 is Marianum iets meer dan twee jaar onderweg met het bouwen van een professionele, ontwikkelingsgerichte leergemeenschap. Dit proces zal naar verwachting tenminste vier à vijf jaar duren. Vanuit de aanname dat naarmate meer collega's kunnen en willen acteren vanuit de kenmerken van een professionele, lerende gemeenschap, zal het onderwijs van Marianum gekenmerkt worden door gedeelde verantwoordelijkheid tussen leerlingen en begeleiders.

Hierdoor zal het onderwijs voor leerlingen meer betekenis hebben, waardoor hun motivatie voor het leerproces zal toenemen. Op dit moment bevindt Marianum zich aan het einde van de eerste fase van dit proces: het delen van de kennis en vaardigheden met betrekking tot het geven van feed-up, feed back, feed forward en het ontwikkelen van een evaluatiecultuur op school. Er is een breed draagvlak voor leren van én met elkaar, en het toevoegen van (wetenschappelijke) kennis en vaardigheden, vooral met betrekking tot formatief toetsen in de dagelijkse praktijk.

Formeel en informeel evalueren

Formatief toetsen heeft als doel de leerlingen te helpen en te begeleiden in hun leerproces. De toetsen geven zowel de leerling als de docent informa-

tie over het onderwijsleerproces om hier sturing aan te geven en dit kan leiden tot betere leerresultaten van leerlingen. Hierbij moet opgemerkt worden dat toetsen gezien wordt als manieren waarop informatie verzameld kan worden over het onderwijsleerproces, zowel formeel als informeel. Een meer informele manier om informatie te verkrijgen is bijvoorbeeld het voeren van een klassengesprek, huiswerk controleren of observeren van leerlingen terwijl ze aan het werk zijn. Een meer formele manier om informatie te verzamelen over het onderwijsleerproces is bijvoorbeeld het afnemen van een (diagnostische) toets, een overhoring of het uitzetten van een enquête. Bij formatief toetsen gaat het over het verzamelen van deze informatie en op basis hiervan de dagelijkse lespraktijk aanpassen om tegemoet te komen aan de behoeften van de leerlingen.

Op Marianum willen we een verschuiving bewerkstelligen van een cijfercultuur naar een brede evaluatiecultuur. We merken dat leerlingen erg gericht zijn op cijfers en dat leren vrijwel direct stopt als het cijfer gegeven is. Door tijdens het onderwijsleerproces meer gebruik te maken van formatieve toetsing in plaats van summatieve toetsing zijn we beter in staat om de leerlingen in hun leerproces te helpen en begeleiden. De leerling en docent krijgen samen meer informatie over de zwakke en sterke punten om zo het leerproces bij te kunnen stellen. Door beter zicht te hebben op het eigen leerproces kan de motivatie en zelfsturing bij leerlingen toenemen.

In de praktijk

Het Marianum brengt formatief evalueren op alle niveaus van de school in praktijk. De docent past het toe in de klas, de sectieleider in de sectie en de conrector in het onderwijsteam. Belangrijke vragen zijn: Waar wil je naar toe? Waar sta je nu? Hoe kom je daar? Met elkaar verantwoordelijk zijn voor het leerproces, dat willen we bereiken. Er zijn nog wel vragen, zoals hoe je dat doet in een klas van dertig leerlingen en hoe het past in het huidige schoolsysteem. Dat zijn we nu met elkaar aan het uitzoeken, onder andere met de sectie economie bij ons op school. Onder leiding van de sectieleider Bart van 't Hooft zijn de docenten economie met verschillende pilots bezig om het formatief toetsen nadrukkelijker een plek te geven binnen de les:

klein beginnen en enthousiast worden door succeservaringen.

Formatief toetsen: eigen regie in de lessen Economie

Vanuit mijn masteropleiding Economie was ik bezig met het schrijven over leerlingmotivatie, waarbij autonomie, relatie en competentie belangrijke elementen zijn (Deci & Ryan, 2002). Toen ik deze elementen zag, kwam het idee bij me op, dat het formatief toetsen juist deze elementen tot zijn recht laat komen en daardoor dus een goede manier is om motivatie te bevorderen.

Bart van 't Hooft

Schoolbreed ligt bij het Marianum en binnen de sectie de komende jaren de focus op het formatief toetsen. Volgens de formatieve toetscyclus (Gulikers & Baartman, 2017), zijn er vijf fasen, die doorlopen worden bij het formatief bezig zijn. Het toetsen heeft daarbij een veel ruimere betekenis, dan we het tot nu toe kenden. Het gaat over het hele leerproces en niet alleen over het 'aftoetsen voor een cijfer'.

Binnen onze sectie economie passen we het formatief toetsen toe binnen verschillende leerjaren en niveaus. In havo 5 werken we met een groep leerlingen, die hun eigen regie mogen pakken over het leerproces. We nemen de leerlingen mee in het proces van formatief toetsen door de volgende stappen met hen te zetten:

- Doelen stellen
- Waar sta je nu? (feedback)
- Hoe kom je bij jouw doel? (feed forward)
- Hoe laat je zien, dat je jouw doel hebt bereikt? (succescriteria)

Voordat ik tot concrete voorbeelden kom van het formatief toetsen en een korte beschrijving geef van de ervaringen over de afgelopen weken, zal ik eerst de uitgangspunten en de organisatie beschrijven op basis waarvan de 'eigen regie' groep is gebouwd.

Eigen regie groep

Binnen havo 5 hebben we een 'basis' groep en de 'eigen regie' groep. Deze laatste bestaat uit een selectie leerlingen, die op basis van een goede houding, inzet en capaciteiten (o.a. het behaalde cijfers) worden gekozen. Bij deze groep kunnen we het formatief toetsen ook nadrukkelijker toepassen, vanwege de kleine omvang (6 tot 8 leerlingen), zodat de leraar meer opschuift naar de rol van coach. Gezien de beperkte groep 'eigen regie' is er voldoende tijd, om deze stappen individueel goed te doorlopen. De basisgroep is hierdoor ook kleiner dan de reguliere klas, waardoor ook hier meer aandacht aan het (individuele) leren kan worden besteed. In de basisgroep zal dit proces globaler worden uitgevoerd. Bijvoorbeeld door enkele groepen te identificeren, die bijvoorbeeld als groep van 4 tot 5 leerlingen werken aan eenzelfde doel.

Organisatie 'eigen regie' groep:

- Tijdens 1 lesuur (laatste uur van de week), in duo's elkaars examenopgave nakijken (ik verzorg het correctiemodel). Leerlingen geven elkaar (mondellinge) feedback. De leraar coacht.
- De leerling laat bij leraar zien, hoe de 4 stappen (zie hierboven) zijn verlopen. Is er aanpassing nodig?
- De leerling deelt kort met rest van de groep hoe hij of zij zaken aanpakt (de 4 stappen)
- De leerling volgt daarnaast 1 reguliere les. Van de overige 2 lessen bepaalt hij zelf de invulling. Eventueel voor een ander vak (extra les volgen) bijvoorbeeld.

Aanleveren:

- Voor elke maandag levert de leerling een examenopdracht aan, die hij donderdag af heeft (of een verwijzing naar de opdracht die hij gaat maken)
- Maken van deze examenopgave (donderdag opgave mee plus eigen uitwerking)
- De vier ingevulde stappen
- Een ieder levert elke week één artikel aan voor Facebook (linkje plus enkele regels bij welk onderwerp/module het artikel bijpast)

Belangrijk in dit verhaal is ook, dat het eigen-regie concept, dat dus is gebouwd op de formatieve toetscyclus, reeds wordt aangekondigd aan het begin van havo 4. Na een interview met verschillende leerlingen uit havo 5, bleek, dat zij dit als positief zouden hebben gezien, als hen dit aan het begin van havo 4 zou zijn verteld. Er zou dus een motiverende werking van uit kunnen gaan. We starten hiermee vanaf aankomend schooljaar.

Concrete voorbeelden

Bij de havo toetsen zijn we als sectie momenteel bezig om de toetsen te bespreken aan de hand van een toets-analyseformulier. Op dit formulier staat een tabel, waarin leerlingen de behaalde score per vraag noteren. Deze score is gekoppeld aan de verschillende niveaus van OBIT. Vervolgens telt de leerling de scores op en rekent het percentage uit dat per niveau gehaald is. Deze percentages worden door de leraar verwerkt in SOM, waarna de leerling het formulier weer terugkrijgt om het te kunnen gebruiken bij zijn leerproces. Het wordt voor hem nu duidelijk, dat een 6 voor hem niet dezelfde betekenis heeft als de 6 van zijn buurvrouw. Ouders kunnen ook de niveaus inzien middels SOM.

Eén van de leerlingen van de 'eigen regie' - groep...

had zich formatief voorbereid. Zijn doel was om van module 8 een samenvatting te maken. Op de vraag waar hij nu staat, gaf hij aan dat er een begin was gemaakt met de samenvatting, maar dat het allemaal nog niet vlot verliep. Hij had moeite om alles onder woorden te brengen en vroeg zich af, of er wellicht nog een andere manier was waarbij er minder tekst gebruikt kon worden. Na enig doorvragen, bleek dat deze leerling een beelddenker is. Ik stelde hem toen voor om enkele mindmaps te gebruiken. De week erop kwam hij me het resultaat laten zien. Het werkte veel makkelijker voor hem gaf hij aan en hij was zichtbaar tevreden. Een kleine succeservaring, die echter van groot belang kan zijn voor het verdere leren van deze leerling.

Als laatste voorbeeld wil ik nog aangeven, dat er inmiddels enkele leerlingen uit de 'eigen regie' - groep zelf hebben aangegeven, weer in alle reguliere lessen te komen. We zijn namelijk met de

examenvoorbereiding begonnen en het leek deze leerlingen daarom verstandig om weer volledig aan te schuiven. Dit is voor mij een mooi bewijs, dat leerlingen niet perse de vrijheid nemen die ze krijgen, maar kritisch nadenken wat zinvol voor hen is.

Resultaten

Duidelijke resultaten in de zin van cijfers, die significant afwijken van toen er nog niet formatief werd gewerkt, zijn er (nog) niet. Daarvoor zijn wij als sectie nog te kort bezig. De vraag is ook, of dat wel het belangrijkste is. Dat wordt wel vaak gedacht, juist omdat ons systeem nu eenmaal voor een heel groot deel summatief van aard is. Echter als sectie hechten we meer waarde aan het verhogen van het zicht op leren van de leerling, de eigen regie die deels kan worden genomen en een goede relatie, waarvan een verhoogde motivatie en betere cijfers uiteindelijk een gevolg kunnen zijn.

Vervolg van pagina 34

toont Felber aan dat de 'Gemene-Goed-Economie haalbaar is, en werkt.

Omdat het erg goed aansluit bij de katern in deze TEO-editie over het thema 'sociaal ondernemerschap', wordt hier toch een instrument om te komen tot die Gemene-Goed-Economie beschreven: de 'Gemene-Goed-Balans'. Die bevat een in de praktijk beproefde matrix van factoren waarmee aan de stakeholders van een productie-eenheid aan die factoren een waarde kan worden gegeven. Het aantal beoordelingsfactoren, die (ook) gebaseerd zijn op de werkelijke behoeftes van mensen, overtreft vanzelf de gekende slechts financiële op de traditionele balans.

Zo kan een bedrijf nu omwille van een 'succesvolle' verbetering van de financiële balans besluiten tot (massa)ontslag, milieuvriendelijke, anti-democratische besluitvorming, en de productie van zinloze goederen. Op de Gemene-Goed-Balans scoort dit alles (zeer) negatief.

De 'Gemene-Goed-Balans' kan een mooi instrument zijn om het sociale van het 'sociale ondernemerschap' weer te geven. Dat bewijs kan overigens ook dienen om te eisen dat de beleidsbenadeling van Gemene-Goed-bedrijven t.o.v. gewone ondernemingen gestopt wordt, dan wel gecompenseerd.

Inkomensverschillen

Terug naar het Minard-optreden. Om te tonen dat het alternatief van een Gemene-Goed-Economie kan werken, via een volwaardige inbreng van mensen

middels ook een echt democratisch besluitvormingsproces, roept hij toeschouwers op het toneel. Toeschouwers die een verschillende opvatting hebben over gewenste inkomensverhoudingen, die hij aan de zaal heeft voorgelegd. En daar staan ze dan, 6 mensen, met respectievelijke inkomensverschillen 1:1,1:5,1:10,1:50,1:100 en 1:250. (inkomen 1. = sociaal minimum inkomen voor iedereen, iets van 1.250 euro in NL). Alle zes mogen vervolgens met handopsteken aan elk voorstel een **tegenstem** geven. En wat blijkt? De verhouding 1:10 krijgt de minste tegenstemmen. En laat dit nu precies de opvatting en dus wens en gedrag zijn van mensen overal ter wereld! Zal wel iets met onze evolutiegenen te maken hebben, zeker.

Peter Voorend

Deze recensie betreft de vertaling uit het Duits van de 2014-versie van dit reeds in 2010 verschenen boek: Die Gemeinwohl-Ökonomie, das Wirtschaftsmodell der Zukunft.

1) '50 Vorschläge für eine gerechtere Welt – Gegen Konzernmacht und Kapitalismus', 2006; 'Neue Werte für die Wirtschaft' - Eine Alternative zu Kommunismus und Kapitalismus, 2008; 'Kooperation statt Konkurrenz – 10 Schritte aus der Krise', 2009; 'La economía del bien común', 2012.

Betcoin en ander cryptogeweld

Daar zijn ze. De cryptomunten, de bitcoin voorop. Het zijn de nieuwste speeltjes in het wereldwijde beleggingscasino. Voor economisch historicus Bas van Bavel * (e.a.) is dit een gekend modeverschijnsel in overrijpe en stervende vrije markteconomieën.

Volgens het economenboekje evalueert een vrije markt van een groot aantal aanbieders naar oligopolies, duopolies, en zelfs (schijn)monopolies. Want eerst slokken de marktdeelnemers elkaar op, en dan beschermen de 'verdieners' aan de dan 'vrije' markt hun financiële posities. Via en tot in de politiek toe. Hoeveel miljarden verdienen die regeringjongens elk en mister Trump himself binnen de Amerikaanse regering?! Dan zijn er ineens ook logische verklaringen voor de wet daar, die de belastingen op bedrijfswinsten fors verlaagt.

Gokje en gok

Iedereen wil wel eens een gokje wagen. Met kaarten, dobbelen, in de lotto, op wedstrijdutslagen, ... Waarbij je bij die laatste vormen eigenlijk wel weet, dat er meer verloren dan gewonnen zal worden. Edoch: 'Het is maar een spelletje, en je weet nooit ...' Maar in de grote beleggingssector kunnen alleen maar mensen met een zeker vermogen een gok wagen. En voor diegenen met een echt groot vermogen is het ook nog eens nauwelijks een kwestie van gokken: er kan (zwaar) verdiend worden aan zowel stijgende als dalende beurskoersen. Dat hoeft de gemiddelde lezer van dit blad niet uitgelegd te worden. Alleen aan stilstand hebben de beleggers een grote hekel. Die toestand moet fel vermeden worden. Dan is het gewoon een kwestie van een suggestie van een mogelijke gebeurtenis de wereld insturen. Bovendien krijgen professionele beleggers, in deze meest vrije markten in de wereldeconomie, merkwaardig genoeg via regelgeving een zekere flinke bescherming: bij snel koersverlies wordt de handel tijdelijk stilgelegd. Hoezo risicovol beleggen?

De meeste beleggingsobjecten kennen, vaak ergens in de verte, een duidelijke onderliggende waarde. Aandelen zijn tenslotte eigendomsbewijzen in ondernemingen. Dat geldt ook voor opties, hoewel de indexoptie wel heel erg lijkt op een uitgevon-

den puur beleggingsspeeltje. Die cryptomunten hebben geen enkele onderliggende waarde. Jawel, wordt beweerd, digitale afgeschermd ruimte.... Is dat iets anders dan gebakken lucht? Wordt ook door ergens een professor gesteld, dat die bitcoin in feite de moderne goudstaven zijn. Verhandel die dan. Want dat goud heeft tenminste een, weliswaar flink schommelende, marktwaarde. En je kunt er altijd nog mooie dingetjes mee maken.

De flinke reclame voor de bitcoin suggereert een grote beleggingszekerheid: niet zozeer de in advertentieplaatjes flanerende heup en anders wiegende pitspeezen, maar in een muntvorm, goudkleurig en met dollarstrepen er op. En op Facebook een promo zoals, na nota bene een dag na een 40% koersverlies: 'Belgen nemen massaal een run op de Bitcoin'.

Gratis onze suggestie voor promo voor cryptomuntuitvinders: druk op een munt een paar Alpentoppen af, suggereer(t) iets 'Zwitsers'.

Waarom dit alles niet gewoon laten gebeuren? Waarom drukte maken? Het kost de rest van de samenleving toch geen cent? Maar dat is nu reeds het geval en dreigt juist weer. Die munten zijn de nieuwe Zwitserse en Luxemburgse bankrekeningen, en de postbussen in belastingparadijzen. Want het is grotendeels een vorm van zwart geld, en is er over de activiteiten waarmee dat geld 'verdiend' is (en dat grote vermogen) geen belasting betaald. Een uitgelezen speeltje voor drugsdealers, andere maffioso, professionals in volkssporten, ... Waarom dit verhaal? Om bij een mogelijk einde aan dit Rad van Fortuin, wanneer de bitcoinkoers helemaal instort, de munt verdwijnt, en er – niet voor het eerst in de geschiedenis – veel geld in rook opgaat, er toch geen belastinggeld naar de bitcoin-eigenaren mag gaan! Dat scenario kennen we helaas sinds de financiële crisis van 2008, waarna met miljoenen belastinggeld vele banken overeind gehouden werden. Want 'too big to fail' vonden de economen, politici en beleidsmakers. Terwijl die banken via het marktsysteem op 'eigen' beweging, uit puur eigenbelang, en zonder een wettelijke barrière op hun weg, zo groot zijn geworden. Na ruim 10 jaar blijken die bankjongens, zonder ook maar enig schuld – en verantwoordelijkheidsbesef, weer ongestoord op hun oude pad voort te gaan. Getuige de tonnendotatie voor een CEO-er bij ING.

Mening: *Bij die cryptomunten geen nieuwe chantage van de brave gewone belastingbetaler! Dat is ook onethisch. De burgers flink wat lager op de welvaarts ladder kunnen dat geld, ook via de omweg van sociale voorzieningen, veel beter gebruiken.*

Beurzen en kredieten

Er zijn zelfs professoren, zoals Dirk Brounen onlangs op de Vecon-studiedag ter promotie van zijn nieuwste boek, die alternatieve 'spaarmiddelen' (en dat zijn cryptomunten) aanbevelen, daar het rentevergoedingspercentage op traditionele spaartegoeden tot dichtbij het nul-procentpunt is gedaald. Bovendien maakte hij daarbij een voor een econoom volstrekt onbewezen en onlogisch verband. Van de overheid moet volgens hem almaar minder verwacht worden. Want die moet nu bezuinigen, in tegenstelling tot na WOII, vanwege het niet meer beschikbaar zijn van natuurlijke grondstoffen (lees: gas). Japanners zullen van dat verband tussen de aanwezigheid van natuurlijke grondstoffen en BBP(groei) vreemd staan te kijken. Een bijna nulrente dus, terwijl de economie flink aantrekt, en daarvoor toch investeringsgeld nodig is (geweest)? De grotere geldvraag wordt blijkbaar aan de aanbodkant gecompenseerd. Of wordt hier iets vreemd beweerd? Zitten centrale banken, zoals de ECB, daar zelf voor iets tussen?

Geld zat. Primaire banken kunnen over zoveel geld beschikken als wenselijk. Sinds de financiële crisis moeten ze alleen ervoor waken dat het overgrote deel van hun lenersklanten de leningen kunnen en zullen aflossen.

Beurskoersen en economie

Een zeer hardnekkige en wijdverspreide mythe is, dat er niet alleen een correlatie, maar zelfs ook nog een theoretisch verband zou bestaan bestaat tussen beurskoersen en de (groei van de) reële economie. Die misvatting wordt regelmatig in de media en politiek geventileerd, en heeft ook bij vele middelbare scholieren - helaas zelfs bij een deel van hun economiedocenten - post gevat. Laat hier volstaan worden met een recente (NYT, 6/4/2018) uitspraak in een volzin van een echt grote econoom, Paul Krugman, n.a.v. de dreigende handelsoorlog tussen de USA en China: 'Knoop het in je oren: de beurs is de economie niet'. 'In general, trying to explain stock fluctuations is a mug's game'.

Vraag

Kan een wetenschappelijk geschoolde (financieel) econoom in een volgende editie van dit vakblad eens uitleggen, waarom - behalve de geformuleerde (politieke) mening en wens van de schrijvers natuurlijk - bovenstaande economische redeneringen geen hout snijden? Bijvoorbeeld dat die beursmythe zelf een mythe is? Een ander verhaal dan Krugman et.al debiteren?

Peter Profijtjijn en Klaas Kleptokoon **

*Bas van Bavel, 'De onzichtbare hand', 2018.

**pseudoniemen, schrijvers bij redactie bekend.

Terugkoppeling curriculum.nu

In de afgelopen periode heeft de Vecon gebruik gemaakt van de mogelijkheid te reageren op de tussenproducten in het kader van Curriculum.nu. we hebben via een workshop, een digitale enquête, een bijeenkomst van de commissie visie en een bestuursvergadering informatie verzameld. De bedoeling was dit ook via het forum te doen, maar daar is door leden geen gebruik van gemaakt. Daarnaast zijn door verschillende afgevaardigden van de Vecon bijeenkomsten bijgewoond over dit onderwerp.

Dit alles heeft geresulteerd in:

- Feedback vanuit de Vecon op de tussenproducten van de ontwikkelteams Burgerschap, Rekenen & Wiskunde, Digitale geletterdheid en Mens & Maatschappij (M&M);
- Feedback vanuit een 'consortium financiële educatie' (Wijzer in geldzaken, Nibud, Diversion, Vecon) op het tussenproduct M&M;
- Feedback vanuit het Platform Rekenbewust Vakonderwijs op het tussenproduct van M&M, Rekenen & Wiskunde en M&N;
- Brief vanuit de vakinhoudelijke verenigingen voor geschiedenis, aardrijkskunde, maatschappijleer, filosofie en economie op het tussenproduct M&M.

Al deze reactie zijn te vinden in het dossier OnsOnderwijs 2032 op de website: <https://www.vecon.nl/pagina/27606/ons-onderwijs-2032>

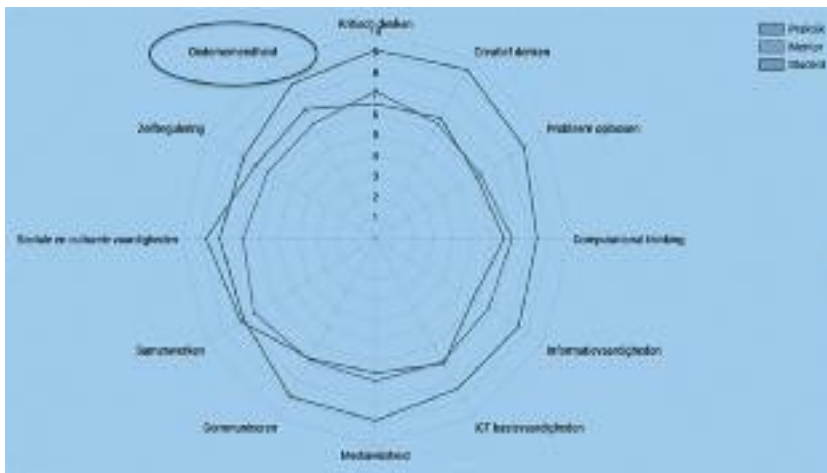
Plus-document en VBS

Docenten van VBS-scholen laten leerlingen door een enthousiasmerend programma, kennis maken met het ondernemerschap. Als bewijs van deelname aan dit programma ontvangen leerlingen een certificaat. Er is een nieuwe ontwikkeling in onderwijsland gaande waarbinnen het VBS-certificaat een plaats kan krijgen.

Joke Trappel

Plus-document

Al een aantal jaren is er door de VO-raad, in samenwerking met een aantal pilotscholen uit het land, gewerkt aan de opzet van een PLUS-document. In een PLUS-document worden bewijsstukken opgenomen van activiteiten, die een leerling naast het reguliere programma heeft ondernomen. Dat kunnen bijvoorbeeld bewijsstukken zijn van vaardigheden als: presenteren, het geven van een pitch, maar ook deelname aan een bedrijfsbezoek met een verslaglegging daarvan, of een bewijsstuk waaruit blijkt de leerling - samen met anderen - een leerling bedrijfje heeft opgezet. De inhoud van een dergelijk PLUS-document kan per school en per leerling verschillen, maar altijd wordt het aantal studiebelastingsuren er per activiteit vermeld.

Plusdocument en LOB

Het eigenaarschap van een Plus document ligt bij de school, de vulling van een Plus document is een gedeelde verantwoordelijkheid van school en leer-

**Deel van een rubrics
Samenwerkend Leren**

Dreigevans	Begeleider	Incentief leerling	Overvloed	Elk part
Afsluiten weten en nalezen	Ik wil het lezing om bij te houden wat er in de groep besproken wordt en ook zijn de gemaakte afspraken voor mij met mijzelf helder.	Ik weet wat er is afgesproken en kom de afspraken soms na.	Ik weet goed wat er is afgesproken en kom de afspraken na.	Ik heb overtuigd over de gemaakte afspraken, kom mijn afspraken na en spreek anderen er op aan.
Initiatief nemen	Ik doe iets als een ander het vraagt.	Ik heb vaak aanpak nodig om initiatief te nemen.	Ik neem regelmatig initiatief en met hulp van anderen leidt dit tot actie.	Ik neem/voorkom vaak en duidelijk initiatieven. Mijn initiatieven leiden altijd tot actie.
Geef van feedback	Ik geef (nog) geen feedback op het werk van anderen.	Als ik gevraagd word om feedback te geven, vind ik het moeilijk om dit respectvol te beantwoorden zodat de ander er iets aan heeft.	Ik geef feedback op het werk van anderen maar moet nog vaak zoeken naar de juiste woorden. Ik vind het lastig om proces en product te scheiden.	Ik geef op relevante manier feedback aan anderen. Ik maak daarbij onderscheid tussen feedback op proces en product.

ling en kan al in de eerste klas starten om zo een duidelijk beeld te krijgen van de ontwikkeling. Vaak worden alleen activiteiten opgenomen die aangedragen zijn door de leerling. Dat kan bijvoorbeeld een behaald Cambridge Certificaat zijn, een maatschappelijke stage, de organisatie van een schoolfeest en deelname aan de leerlingenraad. Van al deze activiteiten dient dan per activiteit een document opgemaakt te worden, dat ondertekend kan worden door een decaan, teamleider of docent. Zo vindt validering plaats. Vaak is de mentor degene die de Word documenten per leerling verzamelt en wordt voor de uitreiking ter controle aan de leerling voorgelegd. Maar dat verschilt per school.

De loopbaanoriëntatie en begeleiding (LOB) neemt op steeds meer scholen een belangrijke plaats in. In het VMBO start het LOB al in de eerste klas omdat de Loopbaanoriëntatie bedoeld is om leerlingen bewust te maken van welke keuzes er zijn voor een toekomstig beroep.

Ook binnen de havo en vwo-scholen heeft de LOB een plaats, echter vaker in een hoger leerjaar, omdat er gekozen moet gaan worden voor een bepaald profiel. Er zijn diverse methodes in omloop die de docent en leerling helpen de LOB vorm te geven.

LOB gaat niet alleen om voorlichting over beroepen, maar is ook een oriëntatie op beroepen door bedrijfsbezoeken, stages en presentaties op school van een beroepsbeoefenaar. Veel scholen hebben dat eerder in de vorm van een portfolio bij het diploma uitgereikt.

Vaardigheden en competenties

Scholen werken niet alleen aan de cognitieve ontwikkeling van hun leerlingen, maar zouden ook competenties in beeld kunnen brengen. Vorderingen op het gebied van bijvoorbeeld 21e eeuwse vaardigheden. Er zijn nog niet zo veel scholen die er mee werken, maar voor het VMBO is er een tool ontwikkeld om ook die vordering in kaart te brengen.

Iedereen, d.w.z. leerling, docent en begeleiders, benoemt de werkwijze van de leerling per opdracht en skill. De resultaten worden vervolgens overzichtelijk weergegeven in een radardiagram. De afbeelding hiernaast is daarvan een voorbeeld.

Zo'n diagram geeft inzicht en kan uitgangspunt zijn voor een mentor/coachgesprek. Zowel de leerling zelf, als docenten en begeleiders beoordelen de skills tijdens de fases van een opdracht (Oriënteren, Voorbereiden, Uitvoeren, Evalueren & Reflecteren & LOB). Door de metingen (over een periode

van bijv. een half jaar of jaar) op deze wijze uit te voeren komen als vanzelf resultaten beschikbaar, die tonen hoe een leerling presteert en zich ontwikkelt.

Voordeel hiervan is dat als je je bewust bent van bepaalde skills, je ook kunt proberen skills te verbeteren, door er gedurende een periode extra aandacht aan te besteden. Dergelijke overzichten die een ontwikkeling weergeven, zouden ook opgenomen kunnen worden in een Plus-document als een leerling dat op prijs stelt. Om de mate van beheersing van een bepaalde skill vast te stellen kan een rubrics gebruikt worden.

Prominente plaats

Gelukkig zijn de scholen vrijgelaten in hoe zij het PLUS-document gaan vormgeven. Enkele voorbeel-

den van uitwerkingen zijn beschikbaar gesteld door pilotscholen, die hebben deelgenomen aan een traject dat georganiseerd is door de VO-raad. (Zie onderstaande bronnen.)

Binnen de VBS-lessen wordt op veel scholen breder gewerkt dan alleen aan het ontwikkelen van Ondernemersvaardigheden. Veel 21e-eeuwse vaardigheden komen binnen de VBS-lessen voorbij. Daarom is het bijbehorend certificaat voor een leerling van grote waarde als dat wordt opgenomen in een PLUS-document.

Bronnen: Vo-raad: https://www.vo-raad.nl/system/downloads/attachments/000/000/155/original/Portretten_plusdocument.compressed.pdf?14876876

Handreiking Plus document VO- raad: www.vo-raad.nl/plusdocument

Skills meter: <https://www.skillsmeter.org/>

LOB: <http://www.slo.nl/loopbaanorientatie/>

<https://www.oudersonderwijs.nl/op-school/lessen-rapport-en-examen/lessen-en-vakken/loopbaan-orientatie-en-begeleiding-lob/>

VBS: https://www.vecon.nl/VBS/index.php?pagina=business_game&foto=foto3&menu=menu3

Rubrics: <https://leerling2020.nl/vaardighedenrubrics-definitief/>

Kennisnet/SLO:

<https://www.kennisnet.nl/artikel/nieuw-model-21e-eeuwse-vaardigheden/>

Conferentie Rethinking Economics

Zaterdag 19 mei a.s. organiseert Rethinking Economics Nederland (RE:NL) een conferentie met o.a. economen Esther-Mirjam Sent en Ha-Joon Chang. Op het programma staan verder sessies en paneldiscussies over economen in de echte wereld, economische scholen (o.a. Oostenrijkse school, Post-Keynesianen), veronderstellingen (o.a. groei, rationaliteit), economieonderwijs (o.a. vorming van een netwerk van economiedocenten VO), documentaires, etc., Van 11.00 tot 20.00 uur op de Internationale Campus Universiteit Utrecht. RE:NL is een netwerk van studenten, academici en denkers met verschillende achtergronden, gericht op o.a. vernieuwing van en pluralisme in economisch denken, en ondersteunen van veranderingen in economieprogramma's.

De organisatoren schrijven: "Economieonderwijs op het VO is wat ons betreft ook rijp voor verandering, en hier willen wij graag bij helpen. Daarom organiseren we deze sessie (...) Door jullie samen te brengen hopen we een actief en innovatief netwerk bij elkaar te brengen dat verandering teweeg zal brengen. De sessie is van 12.30 tot 13.15 uur en is exclusief voor economiedocenten." Voor meer informatie over het festival: <http://www.rethinkingeconomics.nl/rethinking-economics-festival-2018.html>

Bellen met: Yvonne Koppelaar

Wie ben je?

“Op dit moment ben ik vooral iemand met spierpijn, omdat ik met mijn collega's heb meegedaan met de businessmarathon van Rotterdam, maar even on topic... Mijn twee zussen zouden mij beschrijven als: enthousiast, sportief, reislustig en eigenwijs klein zusje. Geef haar 's morgens een bak koffie en bij de borrel een glas rode wijn.”

Vanaf 2008 tot 2017 heb ik in de accountancy gewerkt, uiteindelijk doorgegroeid naar junior klantadviseur. Sinds schooljaar 2016-2017 geef ik management & organisatie (bovenbouw) en economie (onderbouw) op het Einstein Lyceum in Hoogvliet.”

Hoe ben je actief geworden in de Vecon?

“Tijdens de vorige ledenvergadering werd een penningmeester gezocht. Na lang nadenken heb ik in september aangegeven dat ik dat wel wilde zijn. Met mijn achtergrond in de accountancy vond ik het

passend. Daarnaast ben ik van mening dat er ook wat verjonging mag plaatsvinden in het bestuur.”

Sinds afgelopen studiedag ben je penningmeester en lid van het Algemeen Bestuur. Wat is je rol, wat zijn je taken?

“Als penningmeester ben ik verantwoordelijk voor de financiële administratie, jaarrekening en ledenadministratie, maar dat hoeft ik eigenlijk niemand te vertellen. Gelukkig helpt onze vorige penningmeester nog bij de boekhouding.

Hierdoor blijft er voor mij voldoende tijd over om mee te denken over bijvoorbeeld beleid en visie, de Vecon vertegenwoordigen bij studiedagen en/of vakoverstijgende werkgroepen. Natuurlijk is dit voor het hele dagelijkse bestuur een verantwoordelijkheid. Ik vind het bovendien erg belangrijk om mijn gezicht te laten zien bij de secties en te weten wie er allemaal (actief) betrokken zijn bij onze vereniging.”

Verenigingsnieuws

Van de voorzitter

Studiedag

Op 22 maart was het weer lekker druk op de studiedag. Even waren we geschrokken, omdat de aanmeldingen niet zo goed liepen. Maar in de laatste weken werd dat gelukkig rechtgetrokken en konden we op de dag zelf nr. 187 inschrijven als deelnemer. Samen met een groot aantal workshopleiders en standhouders, waaronder ook docenten en anderen die deelnamen aan verschillende workshops, leverde dat geroezemoes en drukte op de informatiemarkt en veel leuke gesprekken op. Netwerken is een belangrijk onderdeel van zo'n dag.

In de afgelopen dagen heb ik de evaluatieformulieren doorgenomen. Het blijft verrassend wat daar uit komt en hoe verschillend mensen zijn. Over precies dezelfde workshop is de één lovend en de ander bijna boos, omdat het niets was. Wat me opviel was dat er dit jaar heel weinig opmerkingen waren over workshops, die inhoudelijk anders waren dan men verwachtte. De stukjes bij de workshops waren dus goed en zijn gelezen. Dat is heel prettig.

Het gebouw was een uitdaging voor sommigen. Zelfs met plattegrond lukte het niet iedereen op tijd op de goede plek te zijn. Maar de faciliteiten waren verder prima. Doordat we begonnen in een ander gebouw en het verkeer en de treinen niet echt meewerkten, was het een beetje rommelig voor de laatkomers, waarvoor onze excuses. Op de evaluatieformulieren had gelukkig de goede inhoud van de dag de overhand. Veel bedankjes en 'tot volgend jaar' zijn mooie opstekers voor de organiserende werkgroep. Zij hebben er veel werk in gestoken.

De locatie voor volgend jaar is al in beeld, maar we houden het nog even voor ons tot het definitief is. Het zal in ieder geval centraler in het land zijn. We proberen daarin te variëren. Om ook volgend jaar weer een inhoudelijk goede dag te hebben, is het nodig dat er wat nieuwe mensen de werkgroep komen versterken. Heb jij zin in zo'n losse klus? Laat het weten aan de secretaris: Gerda van Heck.

Jeannet Hommel

VECON, Vereniging van leraren in de economisch/maatschappelijke vakken, opgericht 16 januari 1982, voortzetting van de VEMO en de VSW.

Doel

Het doel van de vereniging is (a) het bevorderen van onderwijs in de economisch/maatschappelijke vakken en (b) het behartigen van de belangen van leraren, die les geven in de economisch/maatschappelijke vakken, voorzover het niet hun individuele rechtspositie betreft.

Tijdschrift

Het Tijdschrift voor het economisch Onderwijs is de voortzetting van 'Economisch maatschappelijk didactisch tijdschrift, EMD' (1970-1982), 'Didactiek der sociale wetenschappen' (1970-1982) en het voormalig 'Tijdschrift voor het economisch onderwijs' (1900-1970)

Algemeen bestuur

J.M. (Jeannet) Hommel-Rozendaal, voorzitter
Nolweg 29, 4209 AX Schelluinen,
tel: 0183-614162
e-mail: voorzitter@vecon.nl

G. (Gerda) van Heck, secretaris
Lelieveld 68, 2914 CD Nieuwerkerk aan den IJssel,
tel: 0180-312450
e-mail: secretaris@vecon.nl

S.Y.M (Yvonne) Koppelaar, penningmeester,
Peulenaan 11, 3371 XG Hardinxveld-Giessendam,
tel: 06-21924104
e-mail: penningmeester@vecon.nl

J.H. (Jan) Jansen, voorzitter sectie Vakdidactiek,
e-mail: sectievakdidactiek@vecon.nl

T. (Thomas) Oosterkamp, voorzitter sectie MBO/HBO.

Drs. H.M. (Henk) van den Boomgaard,
voorzitter sectie Algemene Economie

T.(Theo) Roos, voorzitter sectie Bedrijfseconomie
e-mail: sectiebe@vecon.nl

D, (Diederik) van Stempvoort,
voorzitter sectie VMBO,
e-mail: sectievamboec@vecon.nl

Vacatures

Vicevoorzitter

Bestuur sectie Algemene economie HAVO/VWO

Drs. H.M. (Henk) van den Boomgaard,
voorzitter sectie AE

De Rode Haan 10, 3768 HZ Soest
tel: 06-55784510

e-mail: sectieae@vecon.nl

A. (Adelbert) Ballast, e-mail: balasta@gmail.com

E.C.M. (Ilse) Huijgens,
e-mail: ilsehuijgens@hotmail.com

Drs. A.F. (Alphons) Mantel,
e-mail: wiltenburgh@online.nl

M. (Mark) Sikkes,
e-mail: m.sikkes@windesheim.nl

Drs. S.A. (Ariane) de Wit- van der Linden,
e-mail: adewit@hageveld.nl

Bestuur sectie Bedrijfseconomie

T. (Theo) Roos, voorzitter sectie BE
Prinses Margrietlaan 14 2461 VC Ter Aar
tel: 06-42013410
e-mail: sectiebe@vecon.nl

Drs. W.J.M. (Wim) de Reuver, secretaris
e-mail: w.dereuver@kpnmail.nl

Drs. F. (Franck) Ballieux,
e-mail: f.ballieux@gmail.com

Drs. M.W.(Marjolein) van Heezik-Davits,
e-mail: m.vanheezik@augustinianum.nl

Drs. J.A. (Hans) de Jong,
e-mail: info@jongadvies.nl

Drs. P.D. (Peter) Nessen,
e-mail: nessness@chello.nl

Drs. A.M. (Andrea) Thomas,
andrea.m.thomas@gmail.com

Bestuur sectie VMBO

D. (Diederik) van Stempvoort, voorzitter,
Ruitersweg 115, 1211 KV Hilversum,

te: 06-37195515,

e-mail: sectievamboec@vecon.nl

J. (Johan) van der Leeden,

e-mail: j.vanderleeden@minkema.nl

Bestuur sectie MBO/HBO:

T. (Thomas) Oosterkamp, voorzitter sectie MBO/HBO,
Windsingel 14, 8375 EE Oldemarkt, tel: 06-54293890,
e-mail: sectiembo@vecon.nl

R.(Raymon) Bot, e-mail: raymonbot@live.nl

H.P.W.J.M (Henk Paul) Hegeman, secretaris,
e-mail: henkpaul@ikgaondernemen.com

A.J. (Anne Jur) Borg, e-mail: ajborg@gmail.com

M. (Mark) Sikkes, e-mail: m.sikkes@windesheim.nl

R. (Ruth) in 't Veld,

e-mail: ruthintveldwiegers@gmail.com

Commissie International European Economics (IEE)

Theo Roos, e-mail: vecon@yourchance.nl

Sectie Vakdidactiek

Jan Jansen, voorzitter

e-mail: sectievakdidactiek@vecon.nl

Contributie en abonnementen

Voor 2018 is de contributie voor gewone leden € 48,= en voor studenten en gepensioneerden slechts € 24,=. Voor VECON-leden is het abonnement op het Tijdschrift voor Economisch Onderwijs (TEO) gratis. Niet-leden betalen € 130,=. Deze bedragen gelden bij automatische incasso.

Door automatische incasso machtigt je de penningmeester om contributie of abonnementsgeld automatisch van je bankrekening te laten afschrijven. Kies je voor niet-automatisch betalen, dan betaal je € 5,= meer. Door machtiging bespaar je ons werk én jezelf € 5,=.

Ledenadministratie en abonnementenadministratie

Aanmelden als lid, bedanken als lid, nieuwe abonnementen, opzeggen abonnementen en adreswijzigingen bij voorkeur via e-mail.

E-mailadres: ledenadministratie@vecon.nl of via de website www.vecon.nl (webmaster: webmaster@vecon.nl).

Desgewenst is als postadres te gebruiken het adres van de secretaris van het Algemeen Bestuur. Het verenigingsjaar valt samen met het kalenderjaar.

Annulering van het lidmaatschap kan uitsluitend plaatsvinden per 31 december. Bericht van opzegging moet vóór 1 december zijn ontvangen bij de ledenadministratie (Statuten art 6, lid 1b).

Correspondentie

Voor algemene verenigingszaken s.v.p. mailen met secretaris@vecon.nl. Over vakinhoudelijke zaken kun je het beste – liefst per mail – contact opnemen met voorzitter dan wel secretaris van desbetreffende sectie.

Losse nummers

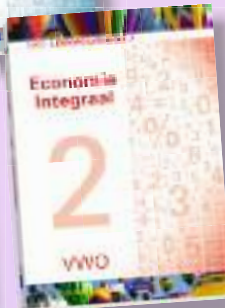
Nazenden van oude losse nummers is mogelijk (indien voorradig) tegen €10,- per stuk; potentiële leden kunnen een proefexemplaar aanvragen tegen €3,- per stuk

**B-E
in Balans**

**Integraal
in Balans**

**Economie
Integraal**

Uitgeverij Van Vlimmeren B.V.
De Meeten 21
4706 NJ Roosendaal
KVK: 20080439

T: (0165) 54 88 24
F: (0165) 54 88 23
I: www.vanvlimmeren.nl
E: info@vanvlimmeren.nl

